

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
БАСҚАРУ АКАДЕМЯСЫ

Басқару институты

қолжазба

Төрекұл Жұмағали Төрекұлұлы

**Өңірдегі халықты жұмыспен қамтуды басқаруды жетілдіру
(Түркістан облысы мысалында)**

«7M041 Бизнес және басқару» оқыту бағыты бойынша
«7M04122 – Өңірлік даму» білім беру бағдарламасы

«7M04122 – Өңірлік даму» білім беру бағдарламасы
Бизнес және басқару магистрі дәрежесін алу үшін
магистрлік жоба

Ғылыми жетекші:

Экономика
ғылымдарының
кандидаты,
доцент,
Туралин А.З.

_____

Жоба қорғауға жіберілді

« _____ » _____ 2023ж.

Басқару институтының
директоры

Саяси ғылымдарының
докторы
Гаипов З.С.

_____

Астана-2023 жыл

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ.....	3
НЕГІЗГІ БӨЛІМ.....	5
ҚОРЫТЫНДЫ.....	42
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ.....	44

Кіріспе

«Қазақстан-2050» Стратегиясы: Барша тұрғындардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» Стратегиясында еңбек нарығын жаңғырту

және халықты әлеуметтік қамтамасыз ету деңгейін арттыру мәселесі әлемде күшейіп келе жатқан әлеуметтік тұрақсыздық жағдайында күн тәртібіндегі негізгі сұрақтардың бірі болып қала береді.

2020 жыл барлық сала үшін нағыз сынақ кезеңіне айналды және олардан жедел шешімдер қабылдау мен бизнес-процестерін оңтайландырудың жолдарын іздеуді талап етті. Соның ішінде жұмыссыздық деңгейінің төмендетудің әлеуетін анықтау мен одан әрі жетілдірудің тетіктерін айқындауға мүмкіндік туды.

Өзектілігі. Еңбек әлеуетін рационалды қолдану Елімізде мемлекеттік саясат шеңберінде жүргізілетін «әлеуметтік бағдарланған мемлекетті» қалыптастырудың аса маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Саланың тиімділігін сипаттайтын көрсеткіштердің қатарында ұйымда қолданылатын бизнес-процестердің тиімділігінің алатын орны ерекше.

Еліміз жұмыссыздықты төмендету бағыты бойынша бірнеше кезеңдерден өтті, түрлі бағдарламалар қабылданды. Алайда, аталған мәселе бойынша түйіткілді мәселелер толығымен шешілмеген. Жобалық жұмысты жаза отырып, жұмыссыздықтың деңгейін төмендету жұмыстарын автоматтандыру мен оңтайландыруға мүмкіндік ашылады. Жұмыстың өзектілігі де осында.

Жұмыстың мақсаты Магистерлік жұмыстың негізгі мақсаты -жүйелі және жалпы фактілі материалдарды жинақтап, аймақ тұрғындарының жұмыспен қамтылуы және еңбек ресурстарын рационалды қолдану тиімділігін талдап, ұсыныс енгізу болып табылады, оның ішінде Түркістан облысында халықты жұмыспен қамтуды басқаруды жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Тапсырмалар. Жұмыстың мақсатына жету үшін ең алдымен жұмыссыздық деңгейін төмендетуге бағытталып қабылданған нормативтік- құқықтық актілермен танысу, шетелдік және жеке секторлардағы жұмыспен қамту бағытындағы тәжірибелерді зерттеу тапсырмалары айқындалады.

Зерттеу нысаны Қазақстан Республикасының және Түркістан облысының еңбек нарығы.

Мәні. Жобалық жұмыстың зерттеу мәні Қазақстан Республикасындағы және Түркістан облысының еңбек нарығы болмақ. Яғни, жұмыспен қамту саласын реттейтін қолданыстағы нормативтік-құқықтық актілер, осы актілерден туындайтын міндетті қатынастар мен құжаттардың тізілімі, еңбек нарығы бойынша жұмыс жүргізуге арналған «Еңбек нарығы» автоматтандырылған ақпараттық жүйесі және т.б.

Гипотеза/күтілетін нәтижелер. Еліміздің жұмыспен қамту саласындағы өзекті мәселелер ұсыныстар нәтижесінде оңтайландырылады. Қазақстан Республикасының еңбек нарығын және Түркістан облысы халқының жұмыспен қамтылуын талдауы жасалып, облыстың жұмыспен қамтылу деңгейі ұлғаяды. Нәтижесінде, жұмыссыздар саны азайып, халықтың әл-ауқатын арттыруға мүмкіндік туады.

Тәжірибелік маңыздылығы. Осы жобада көрсетілетін ұсыныстарды ең алдымен тұрғындарға тиімді екендігін дәлелдеу ұсынылады. Тәжірибе кемінде бір жыл мерзімді құрауы қажет.

Экономикалық әлеуеттегі, демографиялық және ресурстық базадағы, табиғи-климаттық жағдайлардағы және халықтың этномәдени дәстүрлеріндегі айырмашылықтар еңбек ресурстарын молайтудың және еңбек нарықтарын қалыптастырудың өңірлік ерекшеліктерін айқындайды.

Демек, тұтастай алғанда, Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру және экономиканы реттеу саласындағы мемлекеттік саясат өзінің мәні бойынша Қазақстан Республикасының жекелеген өңірлерінің жағдайларына бейімделуі тиіс.

Негізгі бөлім

Әдебиеттерге шолу

Халыққа жұмыс орындарын құру - маңызды әлеуметтік-экономикалық мәселе және елде жүргізіліп жатқан әлеуметтік-экономикалық саясаттың тиімділігінің басты өлшемі.

Белгілісі, қазіргі жағдайда өзектілігін жоғалтпаған Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің іргелі тұжырымдамаларының ішінде классикалық және кейнсиандық үлгілер экономика ғылымында ең танымал болды.

Классикалық бағыттың негізін қалаушылар У. Петти (1623-1687жж.), А.Смит (1723-1790жж.) және Д. Рикардо (1772-1823жж.) алғаш рет еркін бәсекелестіктің капитализміне қатысты Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру және жұмыстың болмауы мәселелерін зерттеді және экономиканы нарықтық өзін-өзі реттеу мүмкіндігі туралы ережені негіздеді (негізінен А. Смиттің еңбектерінде). Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру саласына қатысты бұл еңбек нарығы осындай жағдайларда теңдестіріліп, осылайша толық жұмыспен қамтамасыз етілуі мүмкін дегенді білдіреді.

XIX-шы ғасырдың аяғы мен XX-шы ғасырдың басында экономикалық теорияда неоклассикалық бағыт қалыптасты. Бұл экономикалық мектеп А.Маршалл, Й. Шумпетера, А. Пигулардың аттарымен тікелей байланысты.

А. Пигудың пайымдауынша, «нарықтық экономикада тек ерікті жұмыстың болмауы болуы мүмкін», яғни адамдар жоғары табыс табу үшін жұмыстың болмауыты өздері таңдайды. Бұл тезис ғалымның еңбек нарығын мемлекеттік реттеудің орынсыздығы туралы ұстанымын растайды.

Осылайша, неоклассиктер стихиялық нарықтық экономика өзін-өзі реттеуге қабілетті және мемлекеттің араласуынсыз жаппай жұмыстың болмауы мәселесін өз бетінше шеше алады деген пікірге келді.

Экономиканы, оның ішінде еңбек нарығын мемлекеттік реттеудің маңызды рөлін алғашқылардың бірі болып Дж. М. Кейнс атады.

Еңбек нарығы мен оны реттеу туралы жоғарыда қарастырылған теориялық көзқарастарды қорытындылай келе, еңбек нарығын мемлекеттік реттеу мәселесінің келесідей генезисін ұсынуға болады (1 кесте).

1 кесте - Еңбек нарығын мемлекеттік реттеу мәселесінің генезисі

№ р/с	Ғылыми мектептер мен негізгі өкілдері	Еңбек нарығындағы мемлекеттің рөліне көзқарас	Базалық қағидалар
1.	Классикалық саяси экономия мектебі (У. Петти, А. Смит, Д. Рикардо, Ж.Б. Сэй)	Еңбек нарығын реттеудегі мемлекеттің рөлі ең төменгі мәнге дейін азаяды. Пайыздық мөлшерлеме және баға мен жалақы арақатынасының икемділігі сияқты нарықтық реттеу құралдары жұмыспен толық қамтамасыз етеді	Мемлекеттің экономикаға араласпауы
2.	Неоклассикалық мектеп (А. Маршалл, Й. Шумпетер, А. Пигу)	Нарықты реттеу автоматты түрде жүруі мүмкін. Мемлекеттің және қоғамдық институттардың бұл процесс араласуы экономикадағы тепе-теңдіктің бұзылуына және жұмыстың болмауының өсуіне әкеледі. Стихиялық нарықтық экономика өзін-өзі реттеуге қабілетті және мемлекеттің араласуынсыз жаппай жұмыстың болмауы мәселесін өз бетінше шеше алады.	Мемлекеттің экономикаға араласпауы
3.	Кейнсизм (Дж. М. Кейнс)	Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің ең жоғары деңгейі жиынтық сұранысты мемлекеттік реттеу арқылы қамтамасыз етіледі. Мұндай реттеудің негізгі құралы болып бюджет-салық саясаты табылады	Мемлекеттік реттеу
4.	Неоклассикалық мектеп (П. Самуэльсон, Д. Хикс, Х. Ламперт)	Фискалдық және ақша-ақша саясаты сияқты мемлекеттік реттеу құралдарын пайдалану еңбек нарығында тепе-теңдікке қол жеткізуге, жұмыс күшіне қажеттілік төмендеген кезде де Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің жоғары деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.	Мемлекеттің экономикаға араласпауы
5.	Неоклассикалық мектеп (Ф. Хайек)	Нарықтық механизмнің жұмысына мемлекеттің араласуы жағымсыз және зиянды салдарға әкеледі.	Мемлекеттің экономикаға араласпауы
6.	Монетаризм (Дж. Бьюкенен, М. Фридмен)	Мемлекеттің экономикаға араласуы ондағы күрт ауытқулардың болмауын қамтамасыз ете алмайды. Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің оңтайлы сипаттамаларын микро- деңгейде құруға болады, өйткені тек фирмалар жұмыс орындарын құруға инвестициялар туралы шешім қабылдау үшін толық ақпаратқа ие. Еңбек нарығын реттеудегі мемлекеттің рөлі төмен.	Мемлекеттің экономикаға араласпауы
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [1]			

Осылайша, ретроспективті талдау бірнеше ғасырлар бойы әлемдік экономикалық ойлар халықтың толық жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету мүмкіндіктерін зерттеуге, жұмыстың болмауының себептері мен нысандарын іздеуге, оларды реттеудің құралдары мен әдістерін жасауға бағытталғанын көрсетеді.

Қазақстан Республикасында Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру анықтамасы «Халыққа жұмыс орындарын құру туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі N 482-V ҚРЗ Заңында көрсетілген. Заңға

сәйкес, Халыққа жұмыс орындарын құру – Қазақстан Республикасының заңнамасына қайшы келмейтін, табыс әкелетін жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандырумен байланысты еңбек қызметі.

Әлемдік тәжірибеде қолданылатын және Қазақстан заңнамасында көрсетілген жұмыспен қамтылған халықты жіктеу екі негізгі санатты қамтиды: жалдамалы жұмыспен қамтылғандар (paid employment) және өзін-өзі жұмыспен қамтығандар (self-employment).

Елдегі және өңірлердегі Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруді зерттеу барысында 1-суретте көрсетілген бағыттар мен көрсеткіштердің толық және ұтымды сызбасын қалыптастырылды. Оның негізінде жоғарыда сипатталған еңбекке қабілетті халықты нормативтік Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру идеясын аяқталған түрде іске асыратын жүйелі тәсіл жатыр.

1 сурет - Еңбекке қабілетті халықтың жұмыспен қамтылуын талдау мен бағалауға арналған бағыттар жиынтығы

Ескертпе – сурет дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [1]

Сызба қазіргі заманғы шаруашылық жағдайларында Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруді талдаудың барлық негізгі бағыттарын қамтиды. Статистика деректерге сай олардың әрқайсысы бойынша Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің деңгейі мен серпінін жүйелі зерделеуге және бағалауға мүмкіндік бар. Әрі қарай, әр фактордың Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің қорытынды индикаторына әсерін факторлық талдау және бағалау, оны ең аз шығындармен және ел экономикасы мен оның өңірлері үшін максималды тиімділікпен арттырудың ең перспективалы жолдарын анықтауға болады.

2 кесте - Әлемнің әртүрлі елдеріндегі еңбекке жарамды жас шекарасы, жыл

Ел	Еңбекке қабілетті жастың төменгі шекарасы	Зейнетке шығу	
		әйелдер үшін	ерлер үшін
Қазақстан Республикасы	16	58	63
Ресей Федерациясы	16	60	65
АҚШ	16	66-67	66-67
Ұлыбритания	16	65	65
Швеция	15	64	65
Жапония	15	60-70	60-70
Франция	15	62	67
Канада	15	65	65
Германия	15	67	67
Беларусь Республикасы	15	58	60
Түркия	15	58	60
Әзірбайжан Республикасы	15	65	65
Қытай	15	55	60
Италия	14	66	66
Грекия	14	67	67
Аргентина	10	65	60
Боливия	10	55	65
Пәкістан	10	58	62
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [2]			

2-кестеден көрініп тұрғандай, кейбір елдерде ерлер мен әйелдер үшін еңбекке қабілетті жастағы жоғарғы шекара бірдей (АҚШ, Ұлыбритания, Жапония, Канада, Германия, Әзірбайжан, Италия, Греция). Швецияда, Францияда, Түркияда, Белоруссияда, Финляндияда әйелдер үшін ерлерге қарағанда төмен. Сонымен қатар, соңғы жылдары мемлекеттік бюджетте зейнетақы шығындарының өсуіне байланысты, тіпті экономикалық дамыған елдер де еңбекке қабілетті жастағы жоғарғы шекараны көтеру бағытында өзгертуге тырысуда

Еңбек ресурстарының құрылымын олардың мазмұнының демографиялық және экономикалық аспектісін жалпылайтын сызба түрінде ұсынуға болады (сурет. 2).

2 сурет - Еңбек ресурстарының құрылымы

Ескерту – сурет дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [2]

Экономикалық белсенді халық еңбек ресурстары ұғымымен бірдей. Халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) әдіснамасына сәйкес «экономикалық белсенді халық» ұғымы халықтың тауарлар өндіру және қызметтер көрсету үшін еңбек ұсынысын қамтамасыз ететін бөлігін сипаттайды. Бұл санатқа жұмыспен қамтылғандар және жұмыссыз халық кіреді.

3-кестеде жұмыстың болмауы және Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру деңгейлерін талдау көрсеткіштері берілген.

3 кесте – Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру мен жұмыстың болмауы деңгейлерін есептеу әдіснамасы

Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру		Жұмыстың болмауы	
Мәні	формула	Мәні	формула
Тұрғындардың жалпы санындағы жұмыспен қамтылғандардың үлесі	$ЖҚҮ_{жалпы} = С_{қамт} / С_{қамтылмаған}$	Жұмыссыздық деңгейі	$Д_{жұмыссыз} / С_{жұмыспен қамтылған} \cdot 100\%$
Экономикалық белсенді тұрғындардың жұмыспен қамтылғандарының үлесі	$ЖҚҮ_{белсенді} = С_{қамт} / (С_{қамт} + С_{жұмыссыздар})$	Жұмыс күшінің саны	$С_{жұмыспен қамтылған} = С_{қамт} + С_{қамтылмаған}$
Тұрғындардың жалпы санындағы экономикалық белсенді халықтың үлесі	$Ү_{белсенді} = (С_{қамт} + С_{жұмыссыз}) / С_{қамтылмаған}$		
$С_{қамтылған}$ – жұмыспен қамтылғандар санының үлесі; $С_{тұрғындар}$ – тұрғындардың жалпы саны; $С_{жұмыссыздар}$ – жұмыссыздар санының үлесі		$С_{қамтылмаған}$ – жұмыссыздар санының үлесі; $С_{қамтылғандар}$ – жұмыспен қамтылғандар санының үлесі	
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [3]			

Қазіргі заманғы мемлекеттердің экономикалық дамуының тиімділігі көбінесе «адами факторға» салынған ресурстарға байланысты, онсыз қоғамның үдемелі дамуын қамтамасыз ету мүмкін емес.

Дамуға қабілетті еңбек әлеуеті адамды өндірістің маңызды ресурсына айналдырады. Еңбек өнімділігі, адамның мотивациясы және инновациялық әлеуеті өндірісті қарқындатуға, бәсекеге қабілеттілікке және т.б. бағытталған стратегияның сәттілігін анықтайды.

Осылайша, еңбекке жарамды адамдарды Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру аса күрделі әрі мемлекеттік маңызды мәселе. Нарыққа бет алған сайын бұл мәселе экономикалық өмір тіршілігінде өткір және батыл қойылған саяси экономикалық және әлеуметтік мақсаттарға жетудің шартты жағдайларының бірі.

Экономикалық ұстаным көзқарасы тұрғысынан Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру – еңбекке қабілетті халықтың қоғамдық өнім жасау жөніндегі әрекеті.

Жұмыспен қамтылу жұмыс күшінің сұранысы мен ұсынысы байланыстылығының көрінісі болып табылады, жұмыс орындары мен қызметкерлердің саны бойынша, сондай-ақ сапасы бойынша да;

Еңбек ресурстарын рационалды қолдану тиімділігі

Елдің барлық өңірлерінде еңбек ресурстарын рационалды пайдалануды қамтамасыз ету Қазақстан Республикасының шаруашылық кешенін әлеуметтік-экономикалық ілгерілендіру аса маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Оны шешу үшін қоғамда бар Еңбек ресурстарын, шаруашылық кешенідеріне жұмыс күшінің қажеттілігін және бүкіл қоғамның мүдделерін негізге ала отырып, елде және өңірлерде еңбек ресурстарын неғұрлым тиімді және толық пайдалану жолдарын объективті бағалау талап етіледі.

Еңбек ресурстарын түсіну және пайдалану, еңбек ресурстарының сапасын арттырудың негізгі бағыттары сияқты мәселелерді зерттеу Еңбек ресурстарын рационалды пайдалану проблемасын анықтауға және оның тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Еңбек ресурстарын рационалды пайдаланудың мақсаты: еңбек ресурстарын жалпылама сапалы бағалаудан, оларды пайдалану тиімділігінің деңгейінен, еңбек өнімділігін арттырудың ішкі өндірістік резервтерін анықтаудан тұрады. Ал еңбек өнімділігінің өсуіне қол жеткізудің негізгі жолдары Еңбек ресурстарын техникалық-экономикалық талдау барысында анықталады.

Дамуға қабілетті еңбек әлеуеті адамды өндірістің маңызды ресурсына айналдырады: Еңбек өнімділігі, адамның мотивациясы және инновациялық әлеуеті өндірісті қарқындатуға, бәсекеге қабілеттілікке және т.б. бағытталған стратегияның сәттілігін анықтайды.

Қазақстан Республикасының экономикасы мен еңбек саласындағы орасан зор өзгерістерге қарамастан, оның жекелеген өңірлерінде осы уақытқа дейін қазіргі заманғы жағдайларға жауап беретін және әлеуметтік-экономикалық стратегиялардың негізгі векторларына сәйкес келетін Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру парадигмасы әзірленбеген, халықты неғұрлым тиімді Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруді қамтамасыз етуге институционалдық тәсілдер өзектілендірілмеген.

Еңбек әлеуетінің сапалық сипаттамасы адамдардың жұмысқа кәсіби және біліктілік жарамдылығы дәрежесінде көрінеді. Бұл олардың жалпы білім беру дайындығына, еңбек дағдылары мен жеке қабілеттеріне байланысты. Еңбек әлеуетінің сипаттамалары 4-кестеде келтірілген.

4 кесте - Еңбек әлеуетінің сипаттамасы

Білім	Білімдер. Мектеп пен ЖОО-дағы жылдар саны	Жұмыс істейтіндердің жалпы санындағы жоғары және орта білімі бар мамандардың үлесі. Персоналдың біліктілігін арттыруға арналған шығындар	Мектепте және ЖООда оқу жылдарының орташа саны. Мембюджеттегі білім беруге арналған шығындардың үлесі
Кәсібилік	Іскерліктер. Біліктілік деңгейі	Өнім сапасы. Некеден болатын шығындар	Экспорттан түсетін табыс. Апаттардан болған шығындар
Жұмыс уақытының ресурстары	Жыл ішіндегі жұмыспен қамтылу уақыты	Қызметкерлер саны. Бір қызметкердің бір жылдағы жұмыс сағаттарының саны	Еңбекке қабілетті халық. Жұмыспен қамтылғандар саны. Жұмыстың болмауы деңгейі. Бір жылдағы Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру сағаттарының саны
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [4]			
Шығармашылық әлеуеті	Шығармашылық қабілеттер	Өнертабыстар, патенттер, рационализаторлық ұсыныстар, жаңа бұйымдар саны	патенттер мен халықаралық сыйлықтар саны. Техникалық прогресс қарқыны
Ұйымшылдық	Ұқыптылық, ұтымдылық, тәртіптілік, ұқыптылық, міндеттілік	Әлеуметтік тәртіп. Тазалық. Орындаушылық	Заңнаманың сапасы. Жолдар мен көлік сапасы. Шарттар мен заңдарды сақтау

Осылайша, еңбек ресурстарын рационалды пайдалану деңгейі оларды пайдалану тиімділігінің көрсеткіштерін қолдана отырып анықталады.

Еңбек ресурстарын пайдалану тиімділігі өзара байланысты сандық және сапалық көрсеткіштердің жиынтығымен сипатталады.

Еңбек ресурстарын қоғамдық өндіріске тарту дәрежесін көрсететін сандық көрсеткіштер еңбекақы төлеу динамикасымен, халық шаруашылығында жұмыс істейтіндердің санымен және жоғарыда айтылғандай нақты жұмыс уақытының жылдық қорымен анықталады.

Ұлттық табыстың өсу қарқынының және халық шаруашылығының салалары мен салалары, ел аумағы бойынша жұмыспен қамтылғандар санының арақатынасы, еңбекақының жылдық қорының және нақты жұмыс істеген уақытының өзгеруі Еңбек ресурстарын пайдаланудың жалпы жай-күйін көрсетеді.

Жоспарлы кезеңде өндіріске жаңадан тартылатын Еңбек ресурстарын пайдаланудың тиімділігін айқындау үшін материалдық өндіріс саласы қызметкерлерінің еңбегіне ақы төлеу қорының өсіміне ұлттық табыс өсімінің көрсеткіші әзірленеді.

Халыққа жұмыс орындарын құру және еңбек ресурстарын қолданудың шетелдік тәжірибесі

Ғылыми-техникалық прогрестің барлық кезеңдерінде еңбек процесінің мазмұнында сапалы өзгерістер болады, олар саралауда да, жеке функцияларды біріктіруде де көрінеді. Еңбек мазмұнының өзгеруіне байланысты жұмысшылардың кәсіби құрамындағы өзгерістер процесі де күшейе түседі.

Жапонияның тәжірибесі еңбек нарығын реттеу саласында қызығушылық тудырады, алайда бірқатар ұлттық ерекшеліктерге байланысты оны біздің елде қолдану мүмкін емес. Еңбек нарығының жапондық моделі ұлттық сипатты (тұрақтылық, сабақтастық, бейімделу қабілеті) ескере отырып құрылған және әлемдегі ең тиімді модельдердің бірі ретінде танылған. Ол «өмір бойы жалдау» қағидатына негізделеді, ол қызметкерді жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін міндетті зейнетке шыққанға дейін (55-60 жас) жұмысқа орналастыруды көздейді. Әлеуметтік жәрдемақылардың, сыйақылардың және жалақының мөлшері еңбек өтілінің ұзақтығына байланысты өзгеріп отырады. Компания өз қызметкерлерінің біліктілігін арттыруды жүйелі түрде жүзеге асырады. Қызметкерлердің белгілі бір лауазымға кез-келген ауысуы қатаң жоспарға сәйкес жүреді. Жапондық модель қызметкерлердің ерекше адалдығын, компанияның сапасы мен имиджіне қамқорлық жасауды, еңбекқорлықты, сондай-ақ жұмысқа шығармашылық көзқарасты қамтамасыз етеді.

Швецияның еңбек нарығы елдегі жұмыстың болмауы деңгейінің өсуіне жол бермеу мақсатында Үкіметтің белсенді саясатын болжайды. Швед моделі аз табысты кәсіпорындарды қолдауға және жалақының өсуін ынталандыруда олардың арасындағы бәсекелестік деңгейін төмендету үшін табысты фирмалардың кірісін шектеуге бағытталған фискалдық саясат құралдарын қолдану арқылы жұмыс істейтін халықтың толық жұмыспен қамтылуымен сипатталады. Мұндай шараларға тоқталар болсақ, олар: басқалармен тиісті деңгейде бәсекеге түсе алмайтын қызметкерлерді қолдау; ұйымның немесе саланың кірістілік деңгейіне қарамастан, тең жұмыс үшін тең ақы төлеуді көздейтін жалақыдағы «ынтымақтастық саясаты»; олардың экономикалық индикаторларының төмендігіне қарамастан, маңызды әлеуметтік мәселелерді шешетін экономиканың таңдаулы секторларын қолдау және т.б.

Жұмыссыздарды еңбек қызметіне тартуды жеделдету үшін Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру орталықтары құрылады, олар жұмыссыздар мен бос жұмыс орындары туралы ақпаратты жинақтайды, жұмысты таңдайды, оқытуды ұйымдастырады және т.б.

Алайда, еңбек жағдайлары мен ұжымдық шарттарды жақсартуға бағытталған жүйелер азаматтардың әлеуметтік қорғалмаған жіктерін жұмысқа орналастыруда мәселелер туғызады.

Шетелдік Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру қызметтерінің функцияларына келетін болсақ, қазіргі уақытта экономиканың жаһандануының артуына байланысты еңбек саласындағы халықаралық ұйымдар үлкен маңызға ие болды.

Зерттеу әдістері

Бұл магистрлік диссертацияда Халыққа жұмыс орындарын құру және еңбек ресурстарын ұтымды пайдалану туралы мәліметтерді талдау және жинақтау, сонымен қатар Қазақстан Республикасы мен Түркістан облысының еңбек нарығына салыстырмалы талдау жасау және шетел тәжірибесін анықтау үшін әртүрлі зерттеу әдістері қолданылды.

Қазақстан Республикасы мен Түркістан облысындағы еңбек нарығының және Халыққа жұмыс орындарын құрудың даму перспективаларын анықтау үшін болжау және жоспарлау әдістері қолданылды. Бұл әдістер экономика мен демографиялық жағдайды дамыту бойынша қолда бар деректер мен болжамдарды талдау негізінде Халыққа жұмыс орындарын құру саясатын жетілдіру және еңбек ресурстарын ұтымды пайдалану бойынша ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижесінде магистрлік диссертация авторы Қазақстан Республикасы мен Түркістан облысындағы еңбек нарығы мен Халыққа жұмыс орындарын құрудың қазіргі жағдайы мен даму болашағы туралы қорытынды жасай алды. Сондай-ақ негізгі проблемалар мен олардың туындау себептері айқындалып, шетел тәжірибесін талдау және еңбек ресурстарын ұтымды пайдалану негізінде оларды шешу жолдары қарастырылды.

Жалпы алғанда, әртүрлі зерттеу әдістерін қолдану диссертация авторына еңбек нарығы мен Халыққа жұмыс орындарын құру мәселелеріне жан-жақты талдау жүргізуге, оның проблемалары мен мүмкіндіктерін анықтауға және Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру саясатын жетілдіру және еңбек ресурстарын ұтымды пайдалану бойынша қарастырылатын аймақтарда практикалық ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік берді.

Талдау және зерттеу нәтижелері

Қазақстан Республикасының еңбек нарығын талдау

Тұрғындардың жұмысбастылық, жұмыстың болмауы пен еңбек ресурстарының ұтқырлық мәселелері әрқашан сәйкес ведомстволар, ұйымдар мен кәсіпорындардың ғылыми, қоғамдық, саяси және шаруашылық қызметінде

ерекше орын алған. Ол жаһандық экономиканың дағдарыстан кейінгі қалпына келтірудің қазіргі кезеңінде ерекше өзектілікке ие болып отыр. Білім және инновациялық экономикаға өтумен байланысты экономикалық өсудің, адамдардың тұрмыс жағдайын, өмір сүру сапасын жоғарылатудың басты факторы ретінде адам факторы басты факторлардың біріне айналады.

«Халыққа жұмыс орындарын құру туралы» бірінші заң 1990 жылғы 15 желтоқсанда қабылданды және осы Заңның талаптарына сәйкес 1991 жылы мемлекеттік «Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру қызметі мен Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруға жәрдемдесу қорын» құру үшін қажетті нормативтік заңға тәуелді актілер әзірленді.

2009 жылы бірлескен іс-қимыл жоспарын (Жол картасын) іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары бекітілді. «Жол картасының» мақсаттары мен міндеттері өңірлік Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру және кадрларды даярлау стратегиясын жүзеге асыруға бағытталды.

«Жол картасы» бірнеше бағытты қамтиды:

- 1) Тұрғын үй-коммуналды шаруашылық жүйесін дамыту;
- 2) жолдарды жөндеу және жаңа жолдар салу;
- 3) мектептерді, ауруханаларды және басқа да әлеуметтік объектілерді жөндеу;
- 4) қалалардағы, кенттердегі, ауылдардағы (селолардағы) және ауылдық округтердегі әлеуметтік-мәдени нысандарды жөндеу және реконструкциялау;
- 5) әлеуметтік жұмыс орындарын кеңейту және жастар практикасын ұйымдастыру;
- 6) жұмысқа орналастырудың өңірлік қажеттілігін ескере отырып, әлеуметтік жұмыс орындарын және жастар практикасын пайдалану мүмкіндігін кеңейту;
- 7) кадрларды даярлау және қайта даярлау.

Төменде, 6-кестеде 2016 жылдан бастап 2020 жылға дейінгі кезеңдегі Қазақстан Республикасының еңбек нарығының негізгі көрсеткіштері келтірілген.

6 кесте - 2018-2022 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасының еңбек нарығының негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2018	2019	2020	2021	2022
Тұрғындар саны, мың адам	18395,6	18631,7	18877,1	18879,6	19100,1
Жұмыс күші, мың адам	9 138,6	9221,5	9180,8	9256,8	9429,8
Халық санындағы жұмыс күші үлесі, %	70,0	70,1	69,2	69,3	68,7
Жұмыспен қамтылған халық, мың адам	8 695,0	8780,8	8732,0	8807,1	8971,5
Жалдамалы қызметкерлер, мың адам	6 612,5	6681,6	6686,7	6710,2	6847,3
Өзін-өзі жұмыспен қамтыған қызметкерлер	2 082,5	2099,2	2045,4	2096,9	2124,2
Жұмыссыздар, мың адам	443,6	440,7	448,8	449,6	458,3
Жұмыстың болмауы деңгейі, %	4,9	4,8	4,9	4,9	4,9
Жастар жұмыссыздығының деңгейі, % (15-24 жас)	3,7	3,6	3,8	3,7	3,8
Жастар жұмыссыздығының деңгейі, % (15-28 жас)	3,8	3,7	3,8	3,8	3,8
Ұзақ мерзімді жұмыстың болмауы деңгейі, %	2,2	2,2	2,2	2,1	2,3
Жұмыс күші құрамына кірмейтін адамдар, мың адам	3 907,3	3934,0	4076,8	4093,3	4301,4

2022 жылы Қазақстан халқы 19,1 млн. адамды құрады. 2018 жылдан бастап 2022 жылға дейін ел халқы 3,8 % - ға өсті. Қазақстан халқы негізінен табиғи өсім есебінен ұлғаюда. Елдегі демографиялық ахуалдың негізгі трендтерінің арасында халықтың жас құрылымының өзгеруін бөліп көрсетуге болады. Ол салыстырмалы жасару арқылы анықталады. Елімізде орташа жас 35 жасты құрайды.

6-кестенің деректері бойынша 2018 жылдан бастап 2022жылға дейінгі кезеңде Елімізде еңбекке қабілетті халық 9138,6 мың адамнан 9439,8 мың адамға дейін немесе 3,6% - ға өскені байқалады. Осы кезеңде жұмыспен қамтылған халық 8695,0 мың адамнан 8971,5 мың адамға дейін немесе 3,1% - ға өсті. Оң үрдістерді бес жыл ішінде жұмыспен қамтылған халық санынан жалдамалы жұмысшылардың 4,1% - ға артуын атап өтуге болады, ал өзін-өзі жұмыспен қамтығандар саны 1% - ға ғана өсті, және 2022 жылы 2124,2 мың адамды құрады. 2018 жылдан бастап 2022 жылға дейінгі кезеңде жұмыссыздар саны 443,6 мың адамнан 458,3 мың адамға дейін өсті, осы кезеңде халық саны 18395,6 мың адамнан 19100,1 мың адамға өсті.

Мәселен, Статистика комитетінің деректері бойынша Қазақстан Республикасында Алматы, Түркістан облыстары және Алматы қаласы ең көп жұмыс күші бараймақтар қатарында (Кесте-7).

7 кесте - Өңірлер бойынша Қазақстан Республикасының еңбек нарығының

2022 жылғы көрсеткіштері

	Жұмыс күші, адам	Халық санындағы жұмыс күші үлесі, пайызбен	Жұмыспен қамтылған халық, адам	Оның ішінде		Жұмыссыз халық, адам	Жұмыссызды деңгейі, пайызбен	Жастар жұмыссыздығының деңгейі, % (15-28 жастағылар)	Жұмыс күші құрамына кірмейтін адамдар, адам	Халық санындағы жұмыс күші құрамына кірмейтін адамдардың үлесі, пайызбен
				жалдамалы қызметкерлер	жұмыспен қамтылған халықтың басқа категориялары					
Қазақстан Республикасы	9 429 809	68,7	8 971 539	6 847 300	2 124 239	458 270	4,9	3,8	4 301 439	31,3
Абай	302 173	66,9	287 096	183 457	103 639	15 077	5,0	2,9	149 449	33,1
Ақмола	442 401	74,5	421 377	297 296	124 081	21 024	4,8	3,0	151 297	25,5
Ақтөбе	446 184	69,9	424 700	360 292	64 408	21 484	4,8	2,8	191 709	30,1
Алматы	731 808	72,1	697 679	499 055	198 624	34 129	4,7	3,3	283 063	27,9
Атырау	343 292	76,4	326 683	287 640	39 043	16 609	4,8	2,4	106 130	23,6
Батыс Қазақстан	348 300	69,7	330 922	242 607	88 315	17 378	5,0	4,0	151 616	30,3
Жамбыл	567 687	69,9	539 517	359 533	179 984	28 170	5,0	3,0	244 505	30,1
Жетісу	336 872	69,3	319 714	221 863	97 851	17 158	5,1	4,2	149 329	30,7
Қарағанды	559 605	64,8	534 829	466 464	68 365	24 776	4,4	4,5	303 542	35,2
Қостанай	477 033	72,4	453 848	321 729	132 119	23 185	4,9	2,8	182 092	27,6
Қызылорда	347 161	64,3	330 133	221 282	108 851	17 028	4,9	4,0	193 050	35,7
Маңғыстау	350 458	74,6	332 712	311 218	21 494	17 746	5,1	3,4	119 332	25,4
Павлодар	403 371	69,8	384 185	325 041	59 144	19 186	4,8	2,7	174 437	30,2
Солтүстік Қазақстан	293 327	68,5	279 078	208 005	71 073	14 249	4,9	3,6	135 173	31,5
Түркістан	835 218	63,9	792 167	427 410	364 757	43 051	5,2	3,9	471 785	36,1
Ұлытау	105 349	67,5	100 859	92 607	8 252	4 490	4,3	4,3	50 735	32,5
Шығыс Қазақстан	384 641	66,8	366 507	293 032	73 475	18 134	4,7	3,9	191 123	33,2
Нұр-Сұлтан қаласы	655 450	71,6	625 512	549 579	75 933	29 938	4,6	4,6	259 997	28,4
Алматы қаласы	1 050 998	68,0	997 963	885 573	112 390	53 035	5,0	5,5	494 023	32,0
Шымкент қаласы	448 481	60,0	426 058	293 617	132 441	22 423	5,0	3,7	299 052	40,0

Алматы облысында 2022 жылы еңбекке қабілетті халықтың жалпы санынан (731,8 мың адам) 697,7 мың адам немесе 95,3% жұмыспен қамтылған. Жұмыспен қамтылғандардың ішінен жалдамалы қызметкерлер 499,0 мың адамды құрады, яғни 71,5 %, өзін – өзі жұмыспен қамтығандар-198,6 мың адам немесе 27%. Облыс бойынша жұмыстың болмауы деңгейі - 4,7%.

Ең қиын жағдай Түркістан облысында. Жұмыс күшінің жалпы саны – 835,2 мың адам, оның ішінде жұмыспен қамтылғандар - 792,1 мың адам немесе 94,6%. Түркістан облысындағы басқа да жұмыс күші мол өңірлермен салыстырғанда жалдамалы жұмыскерлердің жалпы саны –427,4 мың, яғни 53,7%. Қалғандары өзін-өзі жұмыспен қамтығандар болып табылады, олардың саны 2022 жылы 364,7 мың адамды құрады, бұл облыс экономикасында жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 46,3%-ы. Түркістан облысының халқының 80%-ға жуығы ауылдық жерлерде тұратындықтан, өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың басым бөлігі өз аулаларында «жұмыспен қамтылған». 2022 жылы жұмыстың болмауы деңгейі 5,2% - ды құрады.

Түркістан облысы халқының жұмыспен қамтылуын талдау

Түркістан облысында осы уақытқа дейін қазіргі заманғы жағдайларға жауап беретін және әлеуметтік-экономикалық стратегиялардың негізгі бағыттарына сәйкес келетін Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру парадигмасы әзірленбеген,

халықты неғұрлым тиімді жұмыспен қамтамасыз етуге жағдай жасайтын институционалдық тәсілдер өзектілендірілмеген.

Осы міндеттерді шешудің күрделілігі Халыққа жұмыс орындарын құру саласында қоғам үшін неғұрлым ауыр экономикалық және әлеуметтік мәселелердің, атап айтар болсақ, құрылымдық және өңірлік сәйкессіздіктердің күшеюі, еңбек әлеуеті сапасындағы регрессивті өзгерістер, халық табысының төмен деңгейі, жұмыстың болмауы, Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің бейресми қатынастарының өсуі, сыртқы еңбек көші-қонының бақыланбауы және бірқатар басқа да мәселелердің шоғырлануымен түсіндіріледі.

2018 жылы Шымкент қаласы Оңтүстік Қазақстан (қазіргі Түркістан) облысының құрамынан бөлініп шыққанға дейін, облыс халық саны 3 миллион адамға жақындаған Еліміздегі ең тығыз қоныстанған аймақ болды. Облыс халқының 80% - ы ауылдық жерлерде тұрды.

Түркістан облысының еңбек нарығы жұмысқа орналасу және бос жұмыс орындарын таңдау мүмкіндіктері өте шектеулі, ал жұмыстың болмауының өсу қарқыны мен ұзақтығы қалаға қарағанда жоғары және әлеуметтік рұқсат етілген деңгейден асатын ауылдық жерлерде үлкен шиеленіспен сипатталады.

8 кесте -Түркістан облысының еңбек нарығының негізгі индикаторлары

Көрсеткіштер	2018ж.	2019ж.	2020ж.	2021 ж.	2022 ж.
Жұмыс күші, мың адам	1832,0	821,9	823,5	827,2	835,2
Жұмыспен қамтылғандар, мың адам	789,0	779,8	786,4	789,3	792,2
Жалдамалы қызметкерлер, мың адам	429,2	420,1	423,2	424,2	427,4
Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар, мың адам	359,8	359,6	360,8	362,8	364,8
Жұмыспен қамтылған тұрғындар санындағы өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың үлесі, %	45,6	46,1	46,2	46,2	46,0
Жұмыссыздар ретінде Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру органдарында тіркелгендердің саны, мың адам	21,4	11,0	12,0	12,2	12,2
Жастар арасындағы жұмыстың болмауы деңгейі (15-24 жас), %	2,1	2,3	2,4	2,4	2,4
Жастар арасындағы жұмыстың болмауы деңгейі (15-28 жас), %	3,2	3,2	3,2	3,2	3,9
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [8]					

Түркістан облысында жұмыспен қамтылған халық саны да талдау кезеңінде өсті, 2018 жылы 789,0 мың адам болса 2022 жылы 792,2 мың адамға жетті. 2019 жылы облыста жұмыспен қамтылғандар саны 779,8 мың адамды құрады. Статистика деректері бойынша жұмыспен қамтылған халықтың 94,6%-ы нәтижелі жұмыспен қамтылған, 5,4%-ы нәтижесіз жұмыспен қамтылған.

Түркістан облысы өзін-өзі жұмыспен қамтыған халық санының көптігімен сипатталады (2019 жылы 46,1%), 2022 жылы 46 %. Өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың жалпы санының 94,1-ын өнімді жұмыспен қамтылғандар құрады.

Еңбекке қабілетті халық саны бойынша Түркістан облысы Қазақстан Республикасының басқа облыстары арасында Алматы облысы мен Алматы қаласынан кейін үшінші орында тұр. Алайда, халықтың жалпы санына пайыздық қатынаста жұмыс күшінің үлесі төмен (67,2%), тек Қарағанды (64,6%), Қызылорда облыстарында (66,2%) және Шымкент қаласында (63,7%) төмен болып табылады.

Түркістан облысы халқының санындағы жұмыс күшінің үлесі 2022 жылы 63,9%-ды құрады (9-кесте).

9 кесте - Түркістан облысының еңбек нарығының 2022 жылғы негізгі индикаторлары

Көрсеткіштер	Барлық тұрғындар	олардың ішінде		Қалалық тұрғындар	олардың ішінде	
		ерлер	әйелдер		ерлер	әйелдер
Жұмыс күші, адам	835 218	460 441	374 777	195 742	99156	96 586
Тұрғындардың санындағы жұмыс күшінің үлесі, %	63,9	70	57,8	62,7	64,3	58,6
Жұмыспен қамтылғандар, адам	792 167	440 404	3517 63	186281	102356	83925
Жұмыспен қамтылу деңгейі, пайызбен:						
15 және одан жоғары жастағы тұрғындарға шаққанда	63,6	69,7	57,3	63,1	69,7	56,5
Жұмыс күшінің санына	94,9	95,3	94,4	95,5	94,7	96,4
Жұмыссыз тұрғындар, адам	43051	2003 7	2301 4	9 461	5116	4345
Жұмыстың болмауы деңгейі, %	5,2	4,4	6,1	4,8	5,3	3,6
Жастар арасындағы жұмыстың болмауы деңгейі, % (15-28жас аралығындағылар)	3,9	3,5	4,6	5,3	5,1	4,9
Ұзақ мерзімді жұмыстың болмауы деңгейі, %	4,6	3,9	5,3	4	4,4	3,5
Жұмыс күші құрамына кірмейтіндер, адам	471 785	1977 71	2740 14	116665	51261	65404
Тұрғындар санындағы 15 және одан жоғары жастағы жұмыс күші құрамына кірмейтін тұлғалардың үлесі, %	36,1	30	42,2	37,3	34,5	41,4

Жұмыс күшінің жалпы санынан (835,3 мың адам) 2022 жылы облыс экономикасында 792,2 мың адам немесе 15 және одан жоғары жастағы халықтың 63,6% жұмыспен қамтылды. Жұмыстың болмауы деңгейі 5,2% құрады.

Қалалық жұмыстың болмауы деңгейі 4,8% құрады. 2022 жылы жұмыссыздар санындағы ерлердің үлесі әйелдер санынан жоғары болды. Жұмыстың болмауы деңгейі ерлер арасында 4,4%-ды, әйелдер арасында 6,1%-ды құрады.

Жастар арасындағы жұмыстың болмауы деңгейі (15-28 жас аралығында) 2022 жылы 3,9% құрады. Жастардың бұл санатында ерлердің жұмыссыздығы әйелдерге қарағанда төмен-тиісінше 3,5% және 4,6%. Қалалық жастар арасында 2022 жылы жұмыстың болмауы деңгейі 5,3% құрады, оның ішінде ерлер –5,1%, әйелдер-4,9%. 2022 жылы ұзақ мерзімді жұмыстың болмауы деңгейі 4,6% құрады. Бұл санатта әйелдердің ұзақ мерзімді жұмыссыздығы ерлерден 1,4% - ға жоғары.

2022 жылы жұмыс күшінің құрамына кірмейтін адамдар саны 471 785 адамды құрады.

10 кесте - Экономикалық қызмет түрлері және Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру мәртебесі бойынша жұмыспен қамтылған халық

Көрсеткіштер	2018ж.	2019ж.	2020ж.	2021ж.	2022ж.
Жұмыспен қамтылғандар - барлығы	1 134,9	789,0	779,8	827,2	835,2
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	180,2	179,8	178,8	178,7	178,9
Өнеркәсіп	57,3	35,7	34,9	34,8	34,9
Құрылыс	88,1	64,3	64,9	65,0	65,1
Көтерме және бөлшек сауда; автокөліктер мен мотоциклдерді жөндеу	239,5	134,1	134,2	134,2	134,3
Көлік және қойма	85,1	58,2	57,9	58,1	58,2
Тамақтандыру бойынша қызметтер	18,6	8,4	7,7	7,8	8,0
Ақпарат және байланыс	22,7	16,6	14,8	14,9	15,6
Қаржылық және сақтандыру қызметі	25,9	21,0	21,3	22,1	22,2
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	4,3	3,9	3,3	3,4	3,2
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	45,7	31,2	31,5	31,6	31,5
Әкімшілік және көмекші қызмет көрсету саласындағы іс-шаралар	33,3	20,5	19,8	20,1	21,2
Мемлекеттік басқару мен қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамтамасыз ету	37,7	23,7	25,2	25,2	26,1
Білім беру	183,8	134,5	137,1	137,2	138,2
Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер	61,5	35,7	34,3	34,4	34,8
Өнер, демалыс	14,8	8,9	9,0	9,1	9,2
Қызметтің басқа да түрлерін ұсыну	36,2	12,6	9,5	26,8	29,5
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [10]					

2022 жылы жұмыспен қамтылғандардың ең көп саны облыстың ауыл шаруашылығында болды - 178,9 мың адам (облыстың жұмыспен қамтылған халқының жалпы санының 20,8%).

Жұмыспен қамтылған халық саны бойынша екінші орынды білім беру жүйесі алады - 138,2 мың адам (17,5%). Үшінші орында сауда тұр, онда 134,3 мың адам (17,3%) жұмыс істейді.

Жоғарыда айтылғандай, Түркістан облысында халықтың басым бөлігі ауылдық жерлерде тұрады.

Қазақстан Республикасының еңбек нарығының жалпы құрылымында ауылдық жерлердегі жұмыс күшінің саны бойынша Түркістан облысы Алматы облысынан кейін екінші орында тұр.

Түркістан облысында соңғы жылдары ауыл шаруашылығын дамытудағы оң үрдістерге қарамастан, бұл саланың өзіндік ерекшеліктері бар, олар өндірістің басқа салаларымен салыстырғанда тиімділігінің төмендігімен көрінеді. Оған салынған капитал аз пайда әкеледі. Сондықтан табысы төмен ауыл шаруашылығы салааралық бәсекелестікке сыртқы қолдаусыз теңдей (өнеркәсіппен салыстырғанда) қатыса алмайды.

Түркістан облысындағы еңбекке қабілетті халықтың жалпы санының 82,4%-ы ауылдық жерлерде тұрады. Түркістан облысының ауылдық жерлерінде халықтың 70%-ға жуығы жұмыс күшінің құрамына кіреді (11-кесте).

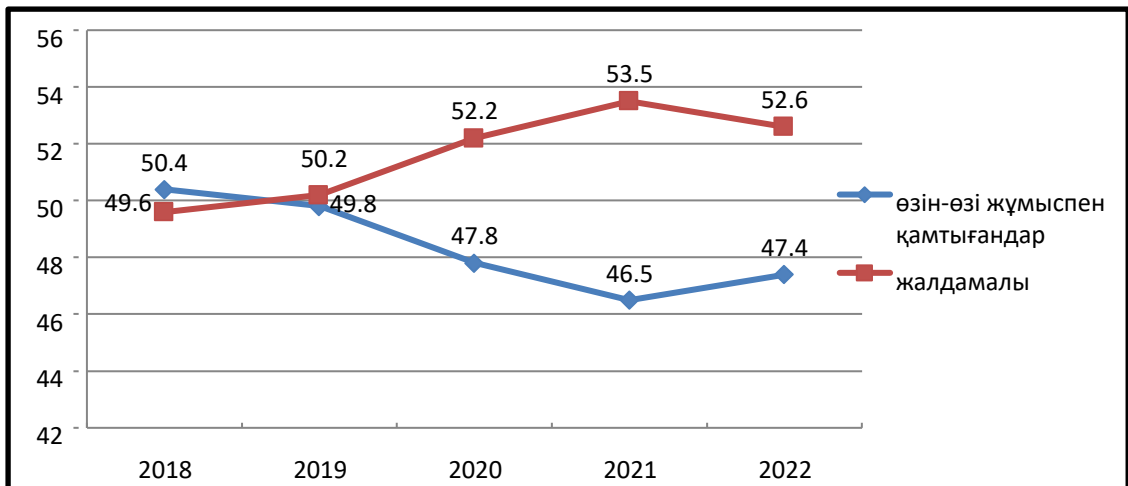
11 кесте - Түркістан облысы ауыл тұрғындарының еңбек нарығының негізгі индикаторлары

Көрсеткіштер	2018ж.	2019ж.	2020	2021	2022
Жұмыс күші, мың адам	692,8	677,0	823,5	827,2	835,2
Ауыл тұрғындары арасындағы жұмыс күші деңгейі, %	68,4	67,5	67,7	69,6	70,1
Жұмыспен қамтылған тұрғындар, мың адам	657,4	642,0	779,6	785,6	792,2
Жалдамалы жұмыскерлер, мың адам	251,7	337,6	421,2	425,1	427,4
Ауыл тұрғындары арасындағы жұмыспен қамтылған жалдамалы жұмыскерлердің үлесі, %	53,5	52,6	68,2	69,1	70,1
Өзін-өзі жұмыспен қамтыған тұрғындар, мың адам	305,6	304,4	360,1	362,5	364,8
Ауыл тұрғындары арасындағы өзін-өзі жұмыспен қамтыған тұрғындардың үлесі,	46,5	47,4	48,9	56,4	57,3
Жұмыссыз тұрғындар, мың адам	35,4	35,0	41,8	42,0	43,1
Жұмыстың болмауы деңгейі, %	5,1	5,2	5,2	5,2	5,2
Жұмыс күші құрамына кірмейтіндер, мың адам	319,9	326,7	411,8	426,5	471,7
Ауыл тұрғындары арасындағы жұмыс күші құрамына кірмейтіндер деңгейі, %	31,6	32,5	33,5	34,2	36,1
Жұмыссыздар ретінде Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру органдарында тіркелген тұлғалардың саны, мың адам	21,4	11,6	12,0	12,4	12,6
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [11]					

11-кестеден 2022 жылы олардың саны 835,2 мың адамды құрағанын көруге болады.

Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруға қатысты да осындай жағдай байқалады. 2022 жылы жұмыспен қамтылғандар саны 792,2 мың адамды құрады, 2021 жылы 785,6 мың адамға дейін төмендеу байқалады..

Түркістан облысында облыс халқының жартысына жуығы өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санатына жатады (3-сурет).

3 сурет - Түркістан облысының 2018-2022 жылдардағы жұмыспен қамтылған халық санында өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың үлесі, %
Ескерту – сурет дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [3]

Әсіресе ауылдық жерлерде өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың деңгейі жоғары, 2022 жылы барлық жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 47,4%-ына тең болды. Соңғы жылдары Түркістан облысында өзін-өзі жұмыспен қамтыған халық санының азаюы байқалғанына қарамастан, бұл көрсеткіш елдегі ең жоғары көрсеткіштердің бірі болып қалуда.

Облыстың өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың басым бөлігі (62,8%) жеке негізде жұмыс істейді (тіркелген және тіркелмеген жеке кәсіпкерлер), 37,2% - жеке аулада өнім өндірумен айналысады (өз тұтынуы үшін де, сату үшін де). Қалалық жерлерде жұмыспен қамтылғандардың үлесіне 40,0%, ауылдық жерлерде – 47,4% келеді.

Түркістан облысындағы ауылдық жерлерде өзін-өзі жұмыспен қамтығандар үлесінің жоғары болуы бірнеше себептермен түсіндіріледі. Біріншіден, облыс халқының басым бөлігі (82,4%) ауылдық жерде тұрады. Екіншіден, ауыл шаруашылығы ұйымдарының басым бөлігі төлемге қабілетсіз, олардың материалдық-техникалық базасы жеткіліксіз, шаруашылық қызметінің ауқымы қысқаруда, өндірісте жұмыспен қамтылғандар саны азаюда және жұмыстың болмауы деңгейі ұлғаюда.

Еңбекке қабілетті жастар саны бойынша Түркістан облысы елімізде Алматы облысы мен Алматы қаласынан кейін 3-ші орында тұр. Алайда, соңғы жылдары олардың азаюы байқалады. Мәселен, 2015 жылдан бастап 2019 жылға дейін еңбекке қабілетті жастардың саны 1,8 есе қысқарды. 2019 жылы 181,8 мың еңбекке қабілетті жастар болды, оның ішінде 151,4 мың адам (86%) ауылдық жерлерде және 24,6 мың адам (14%) облыс қалаларында еңбек етті.

Әйелдер арасындағы жұмыстың болмауы Түркістан облысындағы ең жоғары көрсеткіштердің бірі—Қазақстан Республикасының басқа өңірлері арасында 3ші

орын. Әйелдер жұмыссыздығының жоғары деңгейінің себебі көптеген отбасылар, әсіресе ауылдық жерлерде, көп балалы отбасыларға жатады, ал мұндай отбасылардағы әйелдер жұмыс істей алмайды, өйткені олар бала күтімімен және тәрбиесімен айналысады.

Жұмыс іздеу мүмкіндіктерінің тарылуы және жұмыс орны үшін күресте жоғары бәсекелестік ауыл жұмыссыздығының ең ауыр немесе тоқырау түріне әкеледі. 2019 жылғы 1 тамыздағы жағдай бойынша ауылдық жұмыссыздардың 45%-ы 4 айдан астам есепте тұрды.

Осындай төмен жұмыспен қамтылу кезінде агроөнеркәсіптік кешен кәсіпорындарында кадрлардың тұрақтамауы да байқалады, бұл ретте негізінен білікті қызметкерлер кетеді. Олар ірі қалаларға, көрші өңірлерге кетеді, сондықтан Түркістан облысындағы ауылдық жұмыстың болмауы кадр тапшылығымен ұштасады.

Аймақ тұрғындарының жұмыспен қамтылған халық санын өсіру мәселелерін бағалау

Халыққа жұмыс орындарын құру және жұмыстың болмауы деңгейін төмендету мәселелерін шешу үшін Қазақстан Республикасының Үкіметі мен жергілікті билік органдары жұмыс орындарын сақтау және азаматтарды жұмысқа орналастыру бойынша белсенді шаралар қабылдауда. Мемлекет тұрақты және нәтижелі Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруға жәрдемдесу, халықтың еңбек белсенділігін арттыру, экономиканың нақты секторында жұмысқа орналастыруды ұйымдастыру арқылы халықтың табысын арттыруға бағытталған бірқатар бағдарламаларды әзірлеп, іске асыруда. Осы бағдарламаларды іске асырудың арқасында Түркістан облысында соңғы бес жылда 100 мыңнан астам жұмыс орны құрылды, орта есеппен жыл сайын 70 мыңнан астам адам жұмысқа орналасады.

12 кестеде негізгі Мемлекеттік бағдарламалар келтірілген, соның арқасында Түркістан облысында жаңа жұмыс орындары ашылуда.

12 кесте - Түркістан облысында 2018-2022 жылдары мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес құрылған жұмыс орындарының саны

Мемлекеттік бағдарламалардың атаулары	2018 ж.	2019 ж.	2020	2021	2022
«Нұрлы жол»	294	1607			
«Нұрлы жер»	1094	2310			
«Индустриалды-инновациялық даму»	1210	370			
«Агробизнесің Жол картасы»	290	3217			
«Жұмыспен қамтудың Жол картасы»	4630	24925	26984	29365	31265
«Өңірлерді дамыту»	2418	23466			
Барлығы	9936	55895	26984	29365	31265
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [12]					

Қазақстан халқын Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру мәселелерін шешудің негізгі бағдарламасы нәтижелі Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруді және жаппай кәсіпкерлікті ілгерілендіру 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» бағдарламасы болып табылады. Осы бағдарлама аясында Түркістан облысында 2017-2019 жылдары 70 мыңнан астам адам жұмысқа орналастырылды, әлеуметтік қолдау шараларымен облыстың 54013 тұрғыны қамтылды.

Бағдарламаға қатысушылардың ішінен 19875 адам - жұмыссыздар (36,8%), 15944 адам - өз бетінше жұмыспен айналысушылар (29,5%), 18194 - жұмыс іздеп жүрген адамдар (33,7%). Жұмыссыздар мен өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың ішінен 23482 адамды аз қамтылған азаматтар (42,5%), 22280 адамды - жастар (41,2%), 1552 адамды-мүмкіндігі шектеулі адамдар (16,3%) құрады.

Бағдарламаны іске асыруға 12,4 млрд.теңге, оның ішінде республикалық бюджеттен 7,2 млрд. теңге және жергілікті бюджеттен 5,2 млрд. теңге бөлінді.

«Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің 2020-2021 жылдарға арналған Жол картасы» шеңберінде Түркістан облысы бойынша инфрақұрылымдық жобаларды іске асыруға республикалық бюджеттен 98,67 млрд.теңге бөлінді (13-кесте).

13 кесте - «Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің 2020-2021 жылдарға арналған Жол картасы» шеңберінде Түркістан облысындағы инфрақұрылымдық жобалардың негізгі көрсеткіштері.

Аумақтар	жобалар	Сом, млрд. теңге	Құрылатын жұмыс орындарының саны, мың	Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру орталықтары арқылы жұмысқа орналасатындар
Түркістан қаласы	106	90,9	22,9	11332
Сайрам ауданы	40	943	253	133
Кентау қаласы	62	862	223	130
Сарыағаш ауданы	6	745	186	93
Жетісай ауданы	65	663	182	124
Келес ауданы	3	556	145	75
Төлеби ауданы	14	541	153	81
Түлкібас ауданы	6	540	134	70
Мақтаарал ауданы	18	523	129	73
Ордабасы ауданы	5	498	125	64
Қазығұрт ауданы	8	471	118	60
Шардара ауданы	18	315	80	46
Арыс ауданы	36	306	79	53
Созақ ауданы	15	291	83	42
Отырар ауданы	14	251	65	35
Бәйдібек ауданы	44	203	70	51
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [13]				

2020-2021 жылдарға арналған «Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің жол картасы» есебінен 24 925 жаңа жұмыс орнын, «Нұрлы жол» бойынша- 1607 жұмыс орнын, «Нұрлы жер» бойынша- 2310 жұмыс орнын, индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы бойынша- 370 жұмыс орнын құру жоспарлануда. Бұдан басқа, өңір тұрғындары «агроөнеркәсіптік кешен» (3217 адам), «бизнес картасы» (350 адам), «аумақты дамыту» (23 466 адам) және «өңірлер» (4 718 адам) бағдарламаларын іске асыру шеңберінде жұмысқа орналасады. Тағы 3 794 жұмыс орны салалық бағдарламалар есебінен құрылды. «Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің 2020-2021 жылдарға арналған Жол картасы» бағдарламасы үш бағыт бойынша жүзеге асырылады:

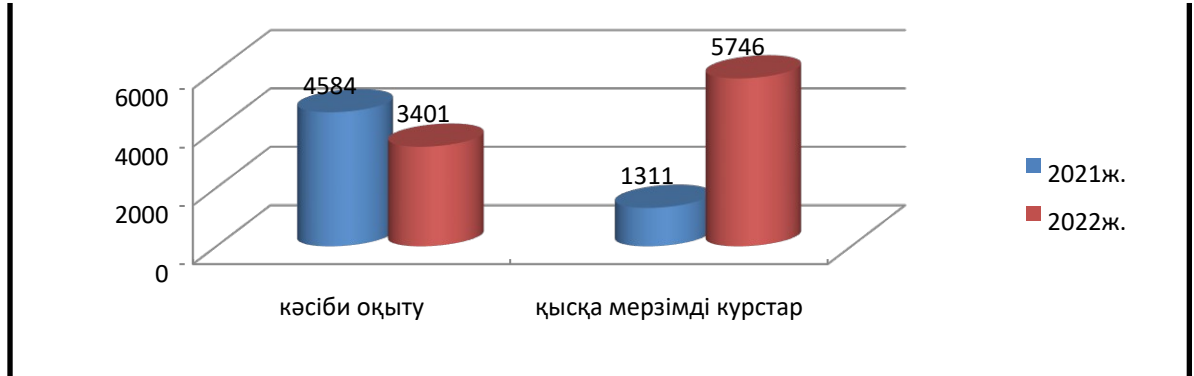
1. Бірінші бағыт-сұранысқа ие кәсіптер мен кәсіпкерлік негіздері бойынша жаппай оқыту мен дағдыландыру.

Аталған бағыт бойынша Түркістан облысында осы бағдарламаны жүзеге асыру аясында облыстық бюджеттен 2 893,9 млн теңге бөлінді. Бұл қаражат сұранысқа ие мамандықтар бойынша оқыту мен дағдыландыруға бағытталды. Қазіргі уақытта 5 074 адам 89 мамандық бойынша 64 оқу орнында 2,5 жылға дейінгі мерзімге білім алуда. Оның ішінде 4 584 адам техникалық және кәсіптік оқытудан, 1311 адам қысқа мерзімді кәсіптік оқытудан өтеді.

2. Екінші бағыт- жаппай кәсіпкерлікті дамыту. Бұл бағыт мыналарды қамтиды:

а) «Бизнес Бастау» жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздеріне оқыту. Колледждер, «Атамекен» ҰКП-ның оқу орталықтары және кәсіпорындардың оқу орталықтары базасында 1 айдан 6 айға дейінгі мерзімге қысқа мерзімді кәсіптік

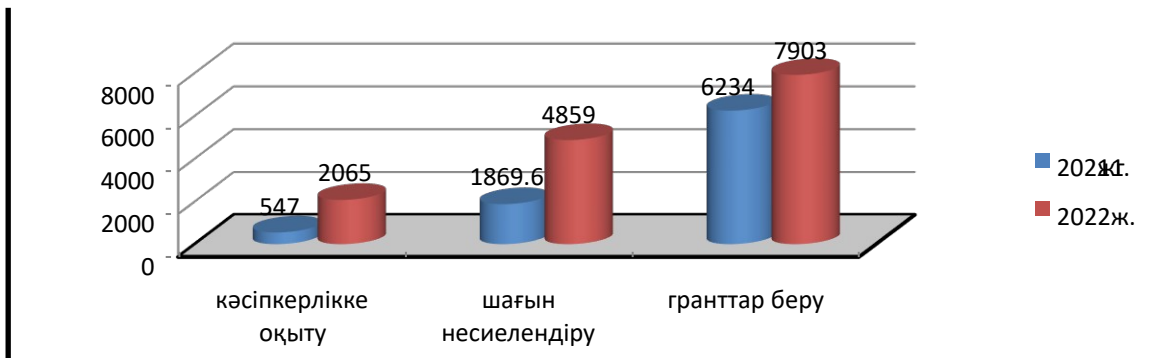
оқыту курстары өткізіледі. Шалғайдағы ауылдық елді мекендерде ұтқырлы оқу орталықтары ұйымдастырылған. 2018 жылы жоспарланған 1500 адамның 772-сі оқуға жолдама алды, оның 547-сі оқуды аяқтады. 2018-2019 жылдары Мемлекеттік Бағдарламаның бірінші бағыты бойынша оқудан өткендердің саны 4 суретте көрсетілген.

4 сурет - 2021-2022 жылдары мемлекеттік бағдарламаның бірінші бағыты бойынша оқытудан өткендер

Ескерту – сурет дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [4]

б) шағын несие - өзін-өзі жұмыспен қамтығандарға және жұмыссыздарға беріледі. Максималды пайыздық мөлшерлеме-6% (5-сурет).

5 сурет - 2022 жылы «Жаппай кәсіпкерлікті дамыту» мемлекеттік бағдарламасының екінші бағытын іске асыру қорытындылары

Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [5]

2021 жылы 17 695 адамды оқытуға облыстық бюджеттен 2 893,9 млн.теңге бөлінді. Оның ішінде 4 584 адам техникалық және кәсіптік оқытудан, 13 11 адам қысқа мерзімді кәсіптік оқытудан өтті.

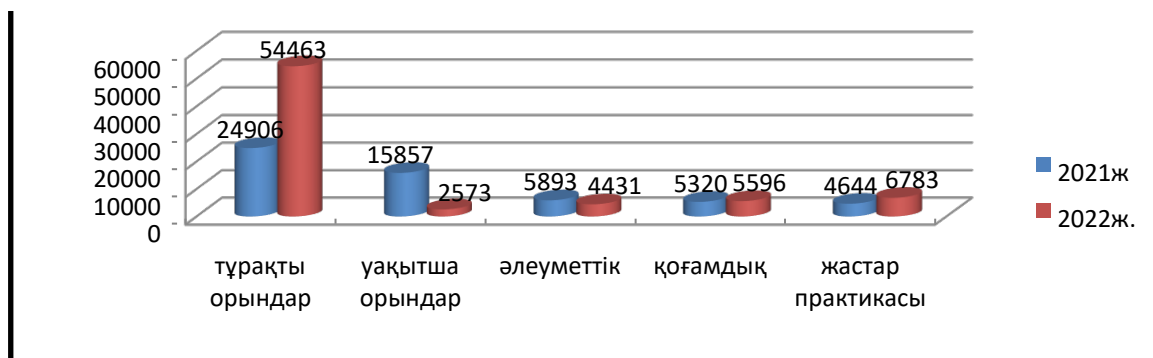
2021 жылдың шілде айынан бастап жалпы сомасы 877,6 млн.теңгеге грантты 412 адам алды. «Нұр Отан» партиясының бастамасымен жүзеге асырылып жатқан «Ауылдағы Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру» жобасы аясында 748 адам 1 869,6 млн теңге көлемінде шағын несие алды. Берілген несиелердің 96% ауыл тұрғындары алды. Шағын несиелендірудің нысаналы мақсаты:

- Өндіріс-2%;

- Қызмет көрсету-2%;
- Мал шаруашылығы-90%;
- Құс шаруашылығы-2%;
- Егіс шаруашылығы-4%.

3. Үшінші бағыт-Халыққа жұмыс орындарын құруға жәрдемдесу және еңбек ресурстарының ұтқырлығын арттыру арқылы еңбек нарығын дамытуды, азаматтарды тұрақты жұмысқа орналастыруды көздейді.

2019 жылғы жағдай бойынша үшінші бағыт бойынша жоспарланған 44,3 адамның 40,7 мыңы қамтылды (сурет 6).

6 сурет - Түркістан облысының азаматтарының 2022 жылы жұмысқа орналастырылуы

Ескерту – сурет дереккөздер негізінде автормен құрастырылған [6]

Халық тығыз орналасқан оңтүстік өңірлердің тұрғындарын жұмыс күшінің тапшылығын сезініп отырған солтүстік өңірлерге көшіру мақсаты болып табылатын «Еңбек» бағдарламасы шеңберінде 2015 жылдан бастап Түркістан облысынан солтүстік өңірлерге 1365 отбасы немесе 4935 адам қоныс аударды. Оның ішінде 2019 жылы 560 отбасы көшті:

- Солтүстік Қазақстан облысы-832 адам;
- Шығыс Қазақстан облысы-230 адам;
- Павлодар облысы-474 адам;
- Қостанай облысы-221 адам.

Мемлекеттік бағдарламалардан басқа облыста бірқатар салалық бағдарламалар, әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту, жолдар мен әлеуметтік нысандар салу бағдарламалары іске асырылуда, соның арқасында талданып отырған кезеңде 28629 жаңа жұмыс орны құрылды.

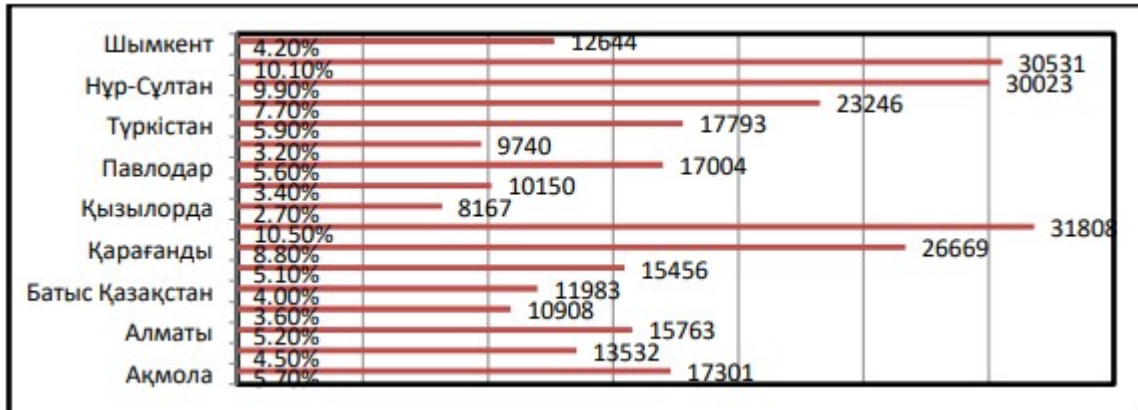
COVID-19 пандемиясы еңбек нарығына айтарлықтай әсер етті. Карантиндік шараларды енгізу, соның ішінде компанияларды, әсіресе осал салаларды шектеу немесе толығымен жабу маңызды рөл атқарды.

Карантин шараларының жеңілдетілуі және көптеген кәсіпорындардың жұмысын қайта бастау бірден Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру нарығына әсер етті. 2020 жылдың мамыр-маусымайларында Түркістан облысында бос жұмыс орындарының саны 2,8 есеге артты. 2020 жылдың II тоқсанының қорытындылары

бос орындардың ең көп саны (43%) құрылыс, көлік, өнеркәсіп салаларына жататынын көрсетті.

Алайда, мұндай үрдіс үкіметтік дағдарысқа қарсы шаралар пакетін, оның ішінде «Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің Жол картасын» іске асырумен де байланысты болуы мүмкін. Онда ізденушілердің қатысу шарттарының бірі ЭЕБ-де бос жұмыс орындарын орналастыру, сондай-ақ облыстың құрылыс саласындағы маусымдық жұмыстарды жандандыру болып табылады.

7-суретте 2022 жылы Түркістан облысының Қазақстанның басқа өңірлерімен салыстырмалы түрдегі бос орындар саны туралы деректер келтірілген.

7 сурет - 2022 жылы Түркістан облысының Қазақстанның басқа өңірлерімен салыстырмалы түрдегі бос орындар туралы мәлімет

Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [7]

Түркістан облысы бойынша 2022 жылы бос орындар саны 17793 немесе ел бойынша бос орындардың жалпы санының 5,9%-ын құрады. Қостанай, Шығыс Қазақстан облыстары сияқты жұмыс күші тапшы өңірлерде бос жұмыс орындарының саны Түркістан облысымен салыстырғанда екі есе көп.

Өңірлер бөлінісінде орналастырылған түйіндемелердің ең көп саны Түркістан облысына жатады, шамамен 36,8 мың бірлік немесе ағымдағы жылдың қаңтар-мамыр айларында орналастырылған түйіндемелердің жалпы санының - 14,8%. Екінші орында 19,4 мың түйіндеме көрсеткіші бар Жамбыл облысы (жалпы санның 7,8%), үшінші орында - Алматы облысы (17,7 мың түйіндеме немесе 7,1%).

Іс жүзінде барлық өңірлерде карантиннен кейін жұмыс іздеп жүрген адамдардың карантин кезеңіне дейінгі көрсеткіштерге қатысты өтініштерінің саны өсті. Жұмыс іздеушілерді тіркеудің ең көп саны негізінен оңтүстік аймақтарда байқалды. Мәселен, жұмыс іздеп Алматы қаласында - 19,8 мың адам, Түркістан облысында-13,4 мың адам, Алматы облысында-12,7 мың адам, Жамбыл облысында-10,9 мың адам жүгінді.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Үкіметі мен жергілікті билік органдары жұмыс орындарын сақтау және азаматтарды жұмысқа орналастыру бойынша белсенді шаралар қабылдауда. Мемлекет тұрақты және нәтижелі Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруге жәрдемдесу, халықтың еңбек

белсенділігін арттыру, экономиканың нақты секторында жұмысқа орналастыруды ұйымдастыру арқылы халықтың табысын арттыруға бағытталған бірқатар бағдарламаларды әзірлеп, іске асыруда. Осы бағдарламаларды іске асырудың арқасында Түркістан облысында соңғы бес жылда 100 мыңнан астам жұмыс орны құрылды, орта есеппен жыл сайын 70 мыңнан астам адам жұмысқа орналасады.

Алайда, шаралардың және тиісінше бюджет қаражатының басым бөлігі уақытша жұмыс орындарын құруға бағытталады. Қатысушыларды осы бағыттар бойынша жұмысқа орналастыру мерзімі - 6 айдан 12 айға дейін. Бұл нәтижелі Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруді қамтамасыз ету міндеттеріне сәйкес келмейді. Шенеуніктердің мемлекеттік Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру бағдарламаларын орындауға жауапкершілігінің төмендігі байқалады, Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру орталықтары өздеріне жүктелген функцияларды толықтай орындамайды.

Түркістан облысының тұрғындарын жұмыспен қамтылуын жетілдіру жолдары

Түркістан облысының еңбек нарығының жұмысқа орналастыру және бос жұмыс орындарын таңдау мүмкіндіктері өте шектеулі, ал өсу қарқыны мен жұмыстың болмауының ұзақтығы қалаға қарағанда жоғары және әлеуметтік рұқсат етілген деңгейден асатын ауылдық жерлерде үлкен шиеленіспен сипатталады.

Түркістан облысындағы ауылдық жұмыстың болмауы деңгейін төмендету үшін, ең алдымен агроөнеркәсіптік кешенді дамыту тиімділігін арттыру қажет.

Ауылдық жерлердегі перспективалық еңбек нарығы еңбекке қабілетті халықтың жұмыспен қамтылмаған бөлігін ауыл шаруашылығы өндірісіне ғана емес, одан тыс бизнесті дамыту үшін де барынша тартуды көздейді. Мысалы, ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтау, қайта өңдеу және өткізу; құрылыс материалдарын өндіру және құрылыс; кәсіпкерлік; халыққа тұрмыстық қызмет көрсету; дәрілік өсімдіктерді және басқа да табиғи шикізатты жинау; ауыл туризмі және т. б.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, Түркістан облысы мен Шымкент қаласының ауылдық аумақтарының экономикасын одан әрі әртараптандырудың негізгі бағыттары әзірленді (14-кесте).

14 кесте -Түркістан облысы мен Шымкент қаласының ауылдық аумақтарының экономикасын әртараптандырудың негізгі бағыттары

Түркістан облысының аудандары	Аудандардың мамандандырылуы
Бәйдібек ауданы	ауыл шаруашылық өнімдерін өңдейтін кәсіпорындар мен цехтарды

	дамыту (ет өңдеу, тері, кілем, жүн және түйе сүтін өңдеу), құрылыс материалдарын өндіру
Қазығұрт ауданы	жүзім шаруашылығы мен шарап жасауды жандандыру және одан әрі дамыту, құрылыс материалдарын шығаратын кәсіпорындарды дамыту, ауылшаруашылық өнімдерін (сүт өнімдерін) қайта өңдейтін кәсіпорындарды дамыту
Мақтаарал ауданы	жүзім шаруашылығы мен шарап өндірісін жандандыру және одан әрі дамыту, мақта өңдеу өнеркәсібін, ауылшаруашылық өнімдерін қайта өңдейтін кәсіпорындарды дамыту
Ордабасы ауданы	өңдеу өнеркәсібін, жеңіл өнеркәсіпті, құс шаруашылығын дамыту, құрылыс материалдарын шығаратын кәсіпорындарды дамыту
Оыттар ауданы	ауылшаруашылық өнімдерін өңдейтін кәсіпорындар мен цехтарды дамыту (ет өңдеу, тері, кілем, жүн өңдеу)
Сайрам ауданы	қайта өңдеу салаларын дамыту - шарап өнеркәсібі, ауылшаруашылық өнімдерін - сүт, көкөністер, жемістер, бақша өнімдерін өңдеу, туризм индустриясын дамыту
Сарыағаш ауданы	жүзім шаруашылығы мен шарап жасауды одан әрі дамыту, мақта өңдеу өнеркәсібін, ауылшаруашылық өнімдерін өңдейтін кәсіпорындарды дамыту, курорттық аймақтың әлеуетін пайдалану
Созақ ауданы	тау-кен өнеркәсібін одан әрі дамыту, ауылшаруашылық өнімдерін өңдейтін кәсіпорындар мен цехтарды дамыту (ет өңдеу, тері, кілем, жүн өңдеу)
Төлеби ауданы	өңдеу өнеркәсібін, жеңіл өнеркәсіпті, туризмді дамыту
Түлкібас ауданы	жүзім шаруашылығы мен шарап өндірісін дамыту, интенсивті мал шаруашылығы салаларын дамыту (сүтті мал шаруашылығы, шошқа өсіру және құс өсіру), жеміс-көкөніс өнімдерін өңдейтін кәсіпорындарды, туризм индустриясын дамыту
Шардара ауданы	мақта өңдеу өнеркәсібін, балық өсіруді, қайта өңдеу салаларын дамыту
Арыс қаласы	жеңіл және тамақ өнеркәсібін, теміржолға қызмет көрсетумен байланысты өнеркәсіп саласын дамыту
Түркістан қаласы	жеңіл және тамақ өнеркәсібін, туризм индустриясын дамыту
Кентау қаласы	машина жасау өнімдерінің жаңа түрлерін игеру, өнеркәсіп өндірісін дамыту
Шымкент қаласы	бәсекеге қабілетті өнім шығару, фармацевтика саласын одан әрі дамыту, жеңіл өнеркәсіпті, жиһаз өндірісін дамыту, тамақ өнеркәсібін кеңейту мақсатында өнеркәсіп өндірісін жаңғырту
Ескертпе – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [14]	

Ауылдық жерлерде шағын бизнесті ілгерілендіру тиімділігін арттыру үшін жеке бағдарлама әзірлеу қажет. Сондай-ақ, жұмыс істеп тұрған Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру органдарының құрылымында еңбек және Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру жөніндегі уәкілетті органдардағы еңбек нарығын зерделеу мақсатында ауыл шаруашылығының еңбек ресурстарына қажеттілігін болжау жөніндегі арнайы бөлім құру орынды.

Түркістан облысында жерлерге түгендеу жүргізу қажет, бұл ауылдарды мал жаю және шөп дайындау үшін қоғамдық пайдалануға қайтаруға мүмкіндік береді. Бұл мал өсіру, көкөніс өсіру, жылыжайлар, көкөніс сақтау қоймалары, ауыл

шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу кәсіпорындары және т. б. бойынша отбасылық, отбасыаралық кооперативтер құруға мүмкіндік береді. Таяудағы бес жылда ауыл шаруашылығы техникасы паркін 37%-ға жаңарту қажет. Бұл ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігін 2,5 есеге арттырады және өнімнің жалпы көлемінің өсімін жыл сайын 76 млрд. теңгеге дейін қамтамасыз етеді.

Ауыл шаруашылығымен қатар Түркістан облысында туризмді дамыту қажет. Бүгінгі таңда облыста 1000-нан астам тарихи-мәдени мұра және 4 ерекше қорғалатын табиғи аумақ бар.

Туризм саласында жыл сайын облысқа келетін туристер саны артып келеді. Мәселен, соңғы 3 жылда туристер саны 25%-ға өсті. Экологиялық, тарихи-мәдени және танымдық туризм бағытында 57 туристік маршрут әзірленді. Жаңа әлеуетті туристік нысандардың құрылысы жүргізілуде. Олардың ішінде - Қасқасу туристік-рекреациялық кешенін, «Қажылар орталығы» ғимаратын одан әрі «Ұлы Жібек жолы» ұлттық қолөнер орталығына айналдыру үшін қайта жаңартуды, «Шығыс базарының» құрылысын ерекше атап өтуге болады.

Түркістан облысының билігі жыл сайын туризм саласында орта есеппен 14 инвестициялық жобаны іске асыруға ниетті. Кәсіпкерлер өз ақшаларын демалыс аймақтары мен қонақ үй кешендерінің құрылысына белсенді түрде жұмсайды. Түркістан қаласының өзі қажылық туризмнің орталығына айналуға. Жыл сайын Түркістан облысына Орта Азиядан, Түркиядан және басқа елдерден 1 миллионға жуық адамдар келеді. Болжам бойынша, олардың саны 6 миллион адамға дейін артуы мүмкін.

Туристік саланың дамуы құрылыс кешенінің дамуына, құрылыс материалдарының өндірісіне, саудаға, ауыл шаруашылығына, өңдеу өнеркәсібіне және басқа да салаларға мультипликативтік әсер етеді. Бұл, өз кезегінде, халықтың жұмыспен қамтылуын арттыруға да, жалпы Түркістан облысының әлеуметтік - экономикалық дамуына да ықпал ететін болады.

Облыстың ЖӨӨ жасалған болжам бойынша жыл сайын орта есеппен 105,8%-ға ұлғаяды және тек 2021 жылы біз пандемия кезеңінде экономикалық белсенділіктің төмендеуіне байланысты 3%-ға төмендейді деп болжаймыз. 2022 жылдан бастап біз жалпы өңірлік өнім көлемінің біртіндеп өсуін болжап отырмыз. Мәселен, 2024 жылы ЖӨӨ 106,2%-ға ұлғаяды, бұл 2552 млрд. теңгені құрайды (бұл 2019 жылға қарағанда 3 есе көп). Жалпы, ЖӨӨ-нің жыл сайынғы өсуі орта есеппен 4%-ды құрайды.

Жүргізілген зерттеулер негізінде Түркістан облысының 2024 жылға дейінгі әлеуметтік-экономикалық даму болжамы жасалды (15-кесте).

15 кесте - Түркістан облысының ЖӨӨ 2024 жылға дейінгі тұрақты өсу болжамы, %

Көрсеткіштер	2020ж.	2021ж.	2022ж.	2023ж.	2024ж.
ЖӨӨ физикалық көлемінің индексі, алдыңғы жылға %	108,2	105,2	105,7	105,8	106,2
Өнеркәсіп өнімдерінің физикалық көлемінің индексі	105,1	105,8	106,3	107,5	109,6
ЖӨӨ-дегі өнеркәсіптің үлесі	24,1	24,6	25,2	25,5	25,8
ЖӨӨ-нің құрамындағы ауыл шаруашылығының үлесі	20	19,5	20,5	21,0	21,7
Қосымша жұмыс орындарын құру	1562	2368	2541	2832	3256
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [15]					

Облыстың ЖӨӨ жасалған болжам бойынша жыл сайын орта есеппен 105,8%-ға ұлғаяды және тек 2021 жылы біз пандемия кезеңінде экономикалық белсенділіктің төмендеуіне байланысты 3%-ға төмендейді деп болжаймыз. 2022 жылдан бастап жалпы өңірлік өнім көлемінің біртіндеп өсуін болжап отырмыз. Мәселен, 2024 жылы ЖӨӨ 106,2%-ға ұлғаяды, бұл 2552 млрд.теңгені құрайды (бұл 2019 жылға қарағанда 3 есе көп). Жалпы, ЖӨӨ-нің жыл сайынғы өсуі орта есеппен 4%-ды құрайды.

Облыстың ЖӨӨ құрылымында 2025 жылға қарай өнеркәсіп (25,8 %), ауыл шаруашылығы (21,7 %), көлік және байланыс (13,0%) басым болады.

2024 жылға дейін облыстың барлық аудандарында типтік индустриалды аймақтар құру жоспарлануда (50-100 га жер аумақтарына). ЖӨӨ өсімі индустрияландыру картасы шеңберінде 48 инвестициялық жобаны іске асыру есебінен экономиканың нақты секторында (өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, құрылыс, көлік, туризм және байланыс) өндіріс көлемінің ұлғаюымен қамтамасыз етілетін болады. 258 млрд.теңге инвестиция тартылып, 9 мыңнан астам жаңа жұмыс орындары ашылады деп күтілуде.

Еңбек нарығын дамыту саласында кәсіпорындардың экономикалық қызметінің барлық түрлері бойынша Халыққа жұмыс орындарын құру құрылымын және облыстағы еңбек көші-қонының серпінін қалыптастыру негізінде оның жұмыс күшін азайтуға бағытталған тиімді мемлекеттік саясатты қалыптастыру қажет. Сонымен бірге, еңбек нарығын Халыққа жұмыс орындарын құрудың мемлекеттік саясатының элементі ретінде реттеу Үкіметтің және аймақтық органдардың маңызды міндеті болып табылатындықтан оның тепе-теңдігінің максималды деңгейін қамтамасыз етуі керек. Өйткені аймақтық еңбек нарықтарының жағдайы бүкіл елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының қарқыны мен сипатын анықтайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Осылайша, жоғары еңбек өнімділігін мынадай шаралар есебінен қамтамасыз ету қажет:

- жалдамалы жұмыскерлердің біліктілігін бүкіл өмір бойы оқыту шеңберінде арттыру және олардың ұзақ мерзімді жұмысқа орналасуын қамтамасыз ету;

- өзін-өзі жұмыспен қамтыған қызметкерлерді бейресми жұмыстан формалды Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру секторына ауыстыру;
- өзін-өзі өнімсіз жұмыспен қамтыған жұмыскерлер мен жұмыссыздарды экономиканың формальды секторында оларды кәсіпкерлікке тартуға ерекше назар аудара отырып, Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруға белсенді түрде ықпал ету.

Сондай-ақ Түркістан облысындағы Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру жағдайының күрделілігі мен түсініксіздігі Халыққа жұмыс орындарын құруды ұлғайту және еңбек саласындағы жұмыстың болмауыты азайту бағытында еңбек көші-қонын реттеу тетігін түрлендіру және жетілдіру бойынша зерттеулерді тереңдету және ғылыми негізделген ұсыныстар әзірлеуді қажет етеді деп есептейміз.

Түркістан облысының тұрғындарының еңбек ресурстарды рационалды қолдану-жетілдіру бойынша ұсыныстар

Еліміздің оңтүстік және солтүстік өңірлерінің демографиялық дамуындағы айырмашылықтарды ескере отырып, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен 2014 жылы жұмыс күші көп оңтүстік өңірлерден (Алматы, Жамбыл, Қызылорда) еңбекке қабілетті халықты қоныстандыру шаралары енгізілді (Ақмола, Ақтөбе, Атырау, Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан, Қарағанды, Қостанай, Павлодар және Солтүстік Қазақстан облыстары).

Сонымен қатар, 2014 жылы «Серпін-50» бағдарламасы – жастарды Оңтүстік-Солтүстік көші-қон үдерістеріне тартуға бағытталған білім беру жобасы іске қосылды. Жоба бойынша солтүстік өңірлердегі оқу орындарына (жоғары оқу орындары мен колледждер) түсуге ниет білдірген жастардың білім алу үшін мемлекеттік грантқа ие болу мүмкіндігі берілді. Бұл жобаны іске асыру жылдарында бюджеттен 16 975 орынға, оның ішінде ЖОО-да 13 005 орынға және техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарына 3 970 орынға гранттар бөлінді. Жобаға қатысушылардың көпшілігі сапалы жоғары және техникалық және кәсіптік білім алуға мүмкіндігі бар аз қамтылған отбасылардан шыққандар. Оқыту барысында грант иегерлері жатақханамен қамтамасыз етілді және шәкіртақы төленді. Жобаға қатысушыларға олардың тез бейімделуіне қажетті жағдайлар да жасалды, студенттердің кәсіпорындарда өндірістік тәжірибеден өтуін қамтамасыз ету бойынша жұмыстар жүргізілді.

Еңбек ресурстарының ұтқырлығын ынталандыру үшін бағдарлама Үкімет айқындайтын өңірлерге өз еркімен қоныс аударатын адамдарды мемлекеттік қолдау шараларын көздейді. Осылайша, ерікті қоныс аударуға қатысушыларға республикалық бюджеттен субсидиялар беріледі:

- көшу үшін - отбасының әрбір мүшесіне 35 АЕК (242 АҚШ доллары) мөлшерінде біржолғы төлем;

- отбасы мүшелерінің санына және ауданға байланысты бір отбасына 12 айға ай сайын 15-тен 30 АЕК-ке дейін (104-тен 242 АҚШ долларына дейін) төленетін тұрғын үйді жалдау және коммуналдық қызметтерді төлеу бойынша шығындарды жабу.

Қалалық жерге қоныс аудару кезінде: бір адамға 20 АЕК (45380 теңге), 2 адамнан 4 адамға дейін 25 АЕК (56725 теңге), бес және одан да көп адамнан тұратын отбасына 30 АЕК (68 070 теңге) бөліінді.

Ауылдық елді мекенге көшу кезінде: бір адамға 15 АЕК (34 035 теңге), 2 адамнан 4 адамға дейін 18 АЕК (40 842 теңге), бес және одан көп адамнан тұратын отбасына 21 АЕК (47 649 теңге) қарастырылды.

Сонымен қатар, 2018 жылдан бастап жұмыс берушілерге көшіпқонушылардың арасынан тұрақты жұмысқа қабылданған әрбір қызметкерге (кемінде 5 адам) 450 АЕК (1 136 мың теңге) көлемінде субсидиялар берілді.

2019 жылдан бастап мигранттарға жұмыс берушілердің қатысуымен тұрғын үй салу және сатып алу бағдарламасына жаңа механизм енгізілді. Жаңа механизм үш жыл ішінде 3 мыңға жуық қоныстанушы отбасын баспанамен қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Сондай-ақ жер телімдерін өтеусіз пайдалануға беру, көшіпқонушылардың еңбекақысын субсидиялау, кадрларды даярлау және қайта даярлау қарастырылған.

Бұл экономикалық ынталандыру ретінде жеткіліксіз екені анық. 16-кестеде оңтүстік тұрғындарын Қазақстан Республикасының солтүстік облыстарына қоныстандыруға мемлекеттік квоталарды бөлу туралы деректер келтірілген.

16 кесте - Қазақстан Республикасының оңтүстігінен солтүстік аймақтарға қоныс аударуға бөлінген мемлекеттік квоталар

жылдар	Қоныс аударуға бөлінген квота, адам
2022	6603
2021	6039
2020	5156
Ескертпе – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [16]	

Көшіру кезінде адамдар көптеген қиындықтарға тап болады. Көшіпқонушыларға мемлекет тарапынан берілген көптеген тұрғын үйлер қазіргі өмір сүру деңгейіне, санитарлық нормаларға сәйкес келмейді, кейбіреулері апатты жағдайда.

Басқаша айтқанда, ішкі мигранттарды тарту орталығы болып табылатын өңірлер көбінесе мигранттар ағынын қабылдау үшін жеткілікті әлеуетке ие емес. «Серпін-50» бағдарламасы да үмітті ақтамады. Жастардың көбі оқу бітірген соң өз өңірлеріне оралды.

Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, Түркістан облысынан жыл сайын Қазақстанның басқа өңірлеріне орта есеппен 94 782 адам кетеді, оның ішінде 78

103 адам еңбекке жарамды жастағылар. Мигранттардың басым бөлігі НұрСұлтанға, Алматыға, Шымкентке кетіп жатыр.

Соңғы 3 жылда мемлекеттік бағдарлама бойынша көшіп келгендердің жалпы санынан Түркістан облысының 6 мың тұрғыны (1700 отбасы) еліміздің солтүстік өңірлеріне қоныс аударған. Оның 2286-сы еңбекке жарамды, 1545-і тұрақты жұмыспен қамтылған. Қостанай облысына 62 отбасы (221 адам), Шығыс Қазақстанға 115 отбасы (230 адам) көшіп келді. Солтүстік Елімізде 288 отбасы (832 адам), Павлодар облысында 95 отбасы (474 адам) жаңа өмір бастауға шешім қабылдады. Солтүстік облыстарға қоныстанғандар саны бойынша Жетісай, Мақтаарал, Сарыағаш, Келес, Қазығұрт, Сайрам аудандары мен Арыс қаласы көш бастап тұр. Оның үстіне, олардың біразы кейін қайтып оралды.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Еліміздегі халықты орналастыру қорының қолдауымен Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі дайындаған «Халық жағдайын талдау» баяндамасында қазіргі демографиялық үрдістерді сақтау жағдайында республика халқының 2050 жылға қарай оңтүстік облыстар 5,2 миллион адамға ұлғаяды, ал олардағы халықтың тығыздығы Қазақстан Республикасының солтүстік облыстарының ұқсас көрсеткіштерінен төрт есеге жуық жоғары болады.

Осыған орай, барлық қиындықтарға қарамастан, оңтүстік облыстардан солтүстік өңірлерге халықты көшіру жұмыстары жалғастырылуы керек.

Осыған орай, мемлекеттік бағдарламаны іске асырудың тиімділігін арттыру мақсатында Түркістан облысының жергілікті атқарушы органдарына (мемлекеттен басқа) өз азаматтарын солтүстік аймақтарға қоныстандырудың өңірлік бағдарламасын әзірлеу қажет деп есептейміз. Бұл бағдарламаның негізгі мақсаты облыстың еңбек нарығындағы жұмыс күшінің профицитін азайту болуы тиіс. Ең алдымен, өнімсіз өзін-өзі жұмыспен қамтығандарды көшіру керек. Бағдарламаны іске асыру жұмыстың болмауы деңгейін төмендетуге, облыстың ауылдық жерлеріндегі өнімсіз өзін-өзі жұмыспен қамтығандар саны мен жастар арасындағы жұмыстың болмауыты азайтуға мүмкіндік береді.

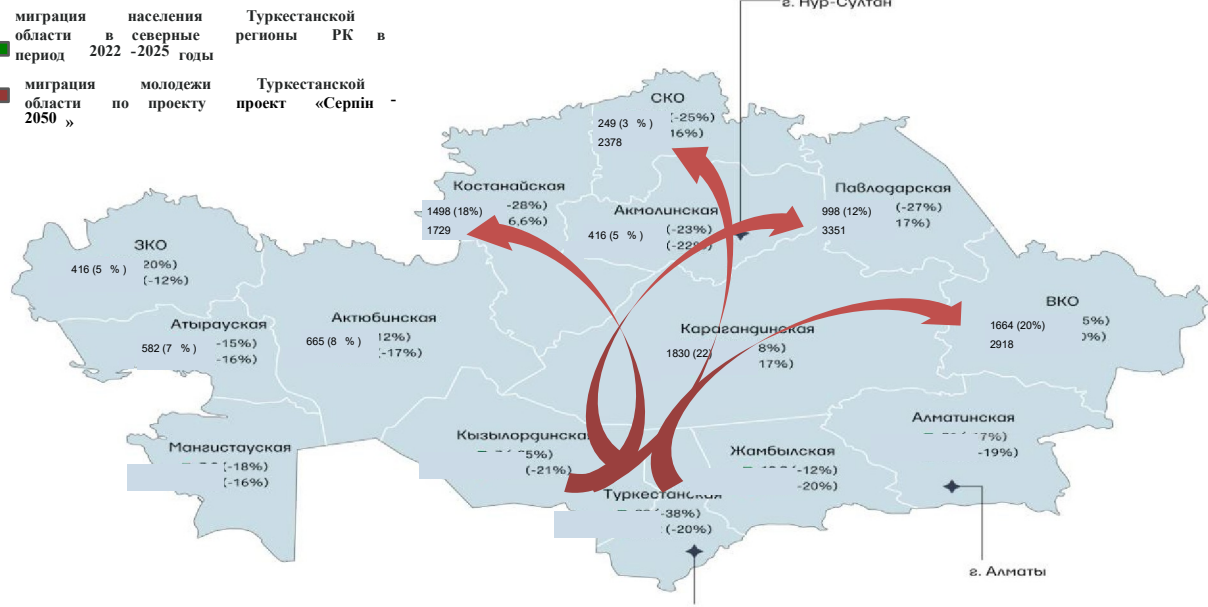
Жоғарыда атап өткеніміздей, мемлекеттік бағдарлама бойынша жыл сайын Түркістан облысының 1000-ға жуық тұрғыны (300-400 отбасы) солтүстік өңірлерге қоныс аударуда.

Мемлекеттік бағдарлама бойынша көші-қонның орташа көрсеткіштерін негізге ала отырып және өңірлік қоныстандыру бағдарламасын әзірлеу және іске асыру барысында Түркістан облысынан басқа өңірлерге қоныс аударушылардың саны арта түсетінін ескере отырып, 2022-2025 жылдарға Түркістан облысынан Қазақстан Республикасының басқа аймақтарына халықты қоныстандыру болжамы жасалды (17-кесте).

17 кесте - 2022-2025 жылдары қоныс аудару бағдарламасы бойынша Түркістан облысынан ҚР басқа аймақтарына көшетін тұрғындардың саны жайлы болжам

миграция населения Туркестанской области в северные регионы РК в период 2022 -2025 годы

миграция молодежи Туркестанской области по проекту «Серпін - 2050 »

	2022	2023	2024	2025	Барлығы 4 жылдың ішінде
Барлығы	3100	4096	5451	6480	19127
Еңбекке қабілетті жастағылар	1800	2264	2993	3752	10809
«Серпін-2050» бағдарламасы бойынша оқитын жастар	1300	1832	2458	2728	8318
Ескерту – кесте дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [17]					

Осылайша, болжамдар негізінде (Кесте 17) Қоныс аударудың Мемлекеттік және аймақтық бағдарламалары бойынша ішкі миграция картасы жасалды (сурет 8).

8сурет - 2022-2025 ж.ж. аралығында Түркістан облысынан ҚР солтүстік аймақтарына қоныс аударатын тұрғындардың ішкі миграция картасы
Ескерту – сурет дерекөздер негізінде автормен құрастырылған [8]

Өңірлік бағдарламаны табысты жүзеге асыру үшін оңтүстік өңірлерден солтүстік өңірлерге жұмыс күшінің көші-қонын реттеу тетіктері мен құралдарын әзірлеу қажет. Ол үшін жергілікті өкілді органдардың өкілдері, жұмыс берушілер, кәсіподақтар және «Атамекен» өңірлік кәсіпкерлер палатасы өкілдерінен Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру бағдарламаларын іске асыру жөніндегі өңірлік комиссия құру қажет. Сондай-ақ мобильді топтар құру керек.

Мобильді топтар Бағдарламаға сәйкес өтініш берушілерді үйме-үй аралап іздеп, нәтижесіз өзін-өзі жұмыспен қамтыған тұлғалардың тізімін қалыптастырады. Бұл мобильді топтардың тізімі «Еңбек биржасы» мемлекеттік интернет-ресурсы арқылы Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру орталықтарына жіберілу керек. Халыққа жұмыс орындарын құру орталығы мәліметтердің дұрыстығын «Еңбек нарығы» автоматтандырылған ақпараттық жүйесі арқылы тексеруге және тексеру

нәтижелерін комиссияның қарауына және бекітуіне енгізу үшін жергілікті атқарушы органдарға хабарлауға міндетті. Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру орталықтарының өтініш берушілердің деректерін тексеру нәтижелері бойынша Комиссия Бағдарламаға қатысушылардың тізімін бекітуі тиіс.

Сондай-ақ, қоныс аударуға қосымша ынталандыруды әзірлеу қажет. Мемлекет көлік шығындарына 35 АЕК бөлсе (2022 жылы ол 107205 теңге), жергілікті атқарушы органдарға тасымалдауға бюджеттен қосымша қаражат бөлу қажет, өйткені мемлекет тарапынан тасымалдауға бөлінген қаражат талдау көрсеткендей жеткіліксіз деңгейде.

Осылайша, жергілікті бюджеттен мына мақсаттарға қосымша қаражат бөлу қажет:

- қоныс аударғысы келетіндердің солжердетанысып, болжамдыперспективаларды бағалауы үшін солтүстік өңірлерге сапарлар ұйымдастыру;
- көлік шығындарын компенсациялау (жол жүру билеті және мүлікті тасымалдау);
- тұрмысы төмен отбасыларға тұрғын үй сатып алуға қаражат бөлу;
- мал сатып алуға қаражат бөлу;
- иммигранттар арасында бизнес-идеяларды дамыту.

Әсіресе, ауылға көшетін отбасыларға көмектесу керек, өйткені оңтүстік тұрғындарының жыл бойы дерлік үй шаруашылығымен айналысуға мүмкіндігі бар, ал солтүстікте климаттық жағдайға байланысты олар үшін бұл өте қиын болады. Жеңілдетілген несиелендіру тетіктерін пысықтау, қоныс аударғандарға тұрғын үй сертификаттарын беру, олар ауылдық жерлерден тұрғын үй сатып алу үшін немесе тұрғын үй несиесін алу үшін бастапқы төлем үшін пайдалана алатындай жағдайлар жасау қажет.

Жоғарыда атап өтілгендей, қоныс аударуға ниет білдірген отбасы қоныс аударушыларды қабылдайтын аумақтар туралы барлық ақпаратқа толық қол жеткізе алмайды. Сондықтан олардың таңдауы шектеулі. Осыған байланысты түсіндіру жұмыстарын күшейтуді ұсынамыз. Ол үшін, Түркістан облысының барлық аудандары мен қабылдаушы аймақтарда көшіпқонушыларға толыққанды ақпарат пен барлық сұрақтарға жауап беретін call-орталықтарды ашу қажет.

Сондай-ақ, Түркістан облысының Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру қызметтерінде кез келген адам солтүстік өңірлерге қоныс аудару бойынша кеңес ала алатын арнайы бөлімдер құру қажет деп есептейміз. Интернетте біртұтас ақпараттық кеңістік құру қажет, қоныс аудару мәселесіне көмектесуге дайын демеушілерді тарту қажет.

Түркістан облысының білім беру саласындағы жергілікті атқарушы органдары комиссия шешімі негізінде білім беру ұйымдарымен кадрларды даярлауға келісім-шарт жасасады.

Бұл білім беру жобасын одан әрі дамыту перспективаларына оның ауқымын кеңейту, студенттердің егде жастағы санатын қатысуға тарту, яғни магистранттарға гранттар бөлу де кіреді. Өйткені, жобаның жүзеге асырылу барысына жүргізілген талдау кейбір жастардың, әсіресе колледждерде дайындықтың жоқтығын көрсетеді.

Тиісінше, жобаны біртіндеп көшуге дайындалған ересек жастарға, яғни жоғары оқу орындарының жоғары курс студенттеріне және магистранттарға қайта бағыттау керек.

Осылайша, «Серпін-2050» жобасының тиімділігін арттырудың арқасында өңірлік бағдарламамен бірге ішкі көші-қон дамып, экономикалық белсенділік артып, өңірдегі білім беру ұйымдарына түсетін ішкі әлеуметтік жүктеме азаяды. «Серпін-2050» тек білім беру ғана емес, әлеуметтік жоба және Қазақстанның өңірлеріндегі әлеуметтік мәселелерді жеңілдетуге бағытталғаны анық. Донор-өңірлер үшін бұл мемлекеттік гранттар алу және жастарға сапалы білім беру, қабылдаушы аймақтар үшін – жаңа мамандар ағыны, экономикалық белсенділік, жоғары оқу орындары мен колледждерді толықтыру бойынша жасалынып отырған жағдай деп қабылдауымыз қажет.

Осылайша, диссертациялық жұмыста жүргізілген зерттеулер Қазақстан Республикасының еңбек нарығындағы негізгі мәселені анықтауға мүмкіндік берді. Бұл өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың шекті жол берілетін деңгейден асатын санының көп болуы.

Алдыңғы бөлімдерден Елімізде Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудың жоғары көрсеткіштеріне негізінен бейресми Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру және ауылдық жерлерде Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің тұрақты өсуі есебінен қол жеткізілгенін білеміз. Түркістан облысына келетін болсақ, ауылдағы Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің өсуі өз қарқыны бойынша ауыл шаруашылығының жалпы өнімі өндірісінің өсуінен озды, бұл ауылдағы өндіріс тиімділігінің төмендеуін және оның жұмыс күшінің артуын көрсетеді.

Екінші жағынан, Түркістан облысының ауылдарында жұмыспен қамтылған халықтың едәуір бөлігі өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санатына жатады, бұл Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру сапасының төмендеуінің дәлелі болып табылады. Өйткені олардың көпшілігі ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру үшін қарапайым технологияларды пайдаланады. Бұдан басқа, олар зейнетақы қорларының, мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорының қатысушылары болып табылмайды және мансаптық өсу мүмкіндігінің болмауынан біліктілігін арттыруға ынталандырылмаған.

Елімізде және оның өңірлерінде өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санының артуы 2016 жылы ҚР ЕХӘҚМ жаңа әдістемесі бойынша жұмыссыз ретінде ресми есепке тұрмаған өзін-өзі нәтижесіз жұмыспен қамтығандардың басым бөлігі «белсенді емес» санатқа жатқызылуына байланысты. Бұл жұмыстың болмауының жалпы деңгейін 5% шегінде сақтауға мүмкіндік берді.

Өз кезегінде, бұл бүгінде елімізде Еліміздегі еңбек нарығындағы нақты жағдай туралы шынайы ақпараттың жоқтығына әсер етті. Мысалы, ресми статистиканың цифрларын «Талап» қолданбалы зерттеулер орталығы сияқты басқа сараптамалық ұйымдардың деректерімен салыстырған кезде бұл цифрларда сәйкессіздік орын алады. Бұл жағдай Түркістан облысында «Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы жүргізген сауалнамалармен расталады. Олардың

зерттеулерінің нәтижелері облыста өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың саны ресми статистикаға қарағанда бес есе көп екенін көрсетті.

Бұл мәселе өзін-өзі жұмыспен қамтығандар бойынша бірыңғай дерекқорды тіркеуге және құруға ортақ тәсілдің болмауымен байланысты деп санаймыз. Олардың қызметінің ауқымын объективті көрсететін есептіліктің барабар жүйесін қалыптастыру және өзін-өзі жұмыспен қамтығандарды қоғамдық қатынастарға толыққанды тарту, олардың құзыреттерін арттыру, Жұмыспен қамтылған халық санын өсіруді үйлестіру, сондай-ақ салықтық ынталандыру мен жеңілдікті несиелендірудің тиімді тетігін әзірлеу үшін Қазақстан халқын үш топқа бөлуді ұсынылды: жұмыс берушілер, жалдамалы қызметкерлер және жұмыссыздар. Бұл салықты нақты кім төлейтіні туралы түсінік береді.

18 кесте - Өңірдегі халықты жұмыспен қамтуды басқаруды жетілдіру
(Түркістан облысы мысалында менің ұсыныстарым)

р / с	Атауы	Қолданыстағы заңнама	Өзгертуге берілетін ұсыныстар	Негіздемесі
1	Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 29.12.2022 жылғы №536 бұйрығына сәйкес «Кәсіпкерлік бастамашылыққа жәрдемдесу жөніндегі шараларды ұйымдастыру және қаржыландыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрі міндетін атқарушының 2022 жылғы 7 ақпандағы № 47 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. 41-4. Жастар қатарындағы үміткерлерге мерзімділік, ақылылық, қайтарымдылық, қамтамасыз етілу, нысаналы пайдалану қағидаттарын сақтай отырып, мынадай шарттарда микрокредиттер беріледі: 1) микрокредит мерзімі – 5 (бес) жылға дейін, мал шаруашылығы саласындағы жобалар үшін микрокредит мерзімі – 7 (жеті) жылға дейін; 2) микрокредиттің ең жоғары сомасы – 5 (бес) миллион теңгеге дейін; 3) номиналды сыйақы	41-4. Жастар қатарындағы үміткерлерге мерзімділік, ақылылық, қайтарымдылық, қамтамасыз етілу, нысаналы пайдалану қағидаттарын сақтай отырып, мынадай шарттарда микрокредиттер беріледі: 2) микрокредиттің ең жоғары сомасы – 5 (бес) миллион теңгеге дейін делінген. 4) кепілмен қамтамасыз етудің болуы; Осыған орай жастар қатарындағы үміткерлерге микрокредиттің сомасы - 5 (бес) миллион теңгеден жоғары суммаларды қарстыруға ұсыныс береміз.	Кәсібін ашқан жастар қатарындағы үміткерлер өз ісін кеңейту мақсатында несие алу кезінде 5 (бес) миллион теңгеден жоғары суммаларға өтініштер білдіруге 4) кепілмен қамтамасыз етудің болуы; 6) Қазақстан Республикасының салық заңнамасына сәйкес сенім білдірілген өкілге (агентке) микрокредит алу үшін жүтінген сәтте дара кәсіпкер ретінде мемлекеттік тіркелу мерзімі бес жылдан аз кәсіпкерлер.	

<p>2022 жылғы 7 ақпандағы № 47 бұйрығы</p>	<p>мөлшерлемесі – жылдық 2,5 (екі жарым) пайыздан аспайды; 4) кепілмен қамтамасыз етудің болуы; 5) негізгі борыш пен сыйақыны өтеу бойынша жеңілдікті кезең микрокредит беру мерзімі ұзақтығының 1/3 (үштен бірінен) аспайды; 6) Қазақстан Республикасының салық заңнамасына сәйкес сенім білдірілген өкілге (агентке) микрокредит алу үшін жүгінген сәтте дара кәсіпкер ретінде мемлекеттік тіркелу мерзімі бес жылдан аз кәсіпкерлер. Микрокредит беру үшін үміткердің жасы құжаттарды тапсыру сәтінде ескеріледі.</p>		
<p>2 Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 29.12.2022 жылғы №536 бұйрығына сәйкес «Кәсіпкерлік бастамашылыққа жәрдемдесу жөніндегі шараларды ұйымдастыру және қаржыландыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрі міндетін атқарушының 2022 жылғы 7 ақпандағы №</p>	<p>41-10. Комиссия құрамында кемінде 7 (жеті) адамнан кем емес, кәсіпкерлік мәселелері жөніндегі жергілікті атқарушы органдардың, оның ішінде аудандық (қалалық) деңгейдегі, ауылшаруашылығы мәселелері жөніндегі жергілікті атқарушы органдардың, оның ішінде аудандық (қалалық) деңгейдегі, мәслихат депутаттарының, «Атамекен» өңірлік кәсіпкерлер палатасының, қоғамдық бірлестіктердің өкілдерінен, ғылыми-білім беру мекемелерінің, бизнес, өңірлік бұқаралық ақпарат құралдарының, салалық сарапшылардың өкілдері, тұратын облыс, республикалық маңызы бар қалалар және астана әкімінің шешімімен құрылады.</p>	<p>41-10.Комиссия құрамына тиісті ауылдық округі әкімдерін қосу</p>	<p>Комиссия құрамына тиісті ауылдық округі әкімдерін қосу ұсынылады, себебі ауыл округі әкімдері комиссия құрамында болса; 1) Ауыл әкімінің жауапкершілігі артады 2) Жергілікті жерлердегі бақылау күшейеді 3) Ауыл округі қарамағындағы елді мекендерге қажетті кәсіп түрінің ашылуына күш салады. Қала, аудан әкімдері комиссияны құрған жағдайда кент, ауылдық округ әкімдері комиссия мүшелері болады.</p>

	47 бұйрығы			
3	ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің м.а. 07.02.2022 жығы № 46 бұйрығымен бекітілген Жастар практикасын ұйымдастыру және қаржыландыру қағидалары	ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің м.а. 07.02.2022 жығы № 46 бұйрығымен бекітілген Жастар практикасын ұйымдастыру және қаржыландыру қағидаларының 2 тарауы 7 тармағында «Жастар практикасы меңгерген кәсібі (мамандығы) бойынша техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарының түлектері қатарындағы, алдыңғы 3 (үш) жыл ішінде оқуын аяқтаған және 35 (отыз бес) жастан аспаған жұмыссыздарға арналған» деп көрсетілген.	«Жастар практикасына қатысушы азаматтарды 5 (бес) жыл ішінде оқуын аяқтаған	Жастар санатының жасы 29 жастан 35 жасқа ұлғайтылды, осыған орай жастар практикасына қатысушылар үшін 5 (бес) жыл ішінде оқуын аяқтаған азаматтар қабылданса деген ұсыныс бар, себебі жұмыссыз азаматтар саны ұлғаюда, осы ретте 2018,2019 жылдары оқуды аяқтаған алайда жастар практикасына қатыспаған азаматтарға тың мүмкіндік берілер еді.

Қорытынды

Тұрғындардың жұмысбастылық, жұмыстың болмауы пен еңбек ресурстарының ұтқырлық мәселелері әрқашан сәйкес ведомостволар, ұйымдар мен кәсіпорындардың ғылыми, қоғамдық, саяси және шаруашылық қызметінінде ерекше орын алған. Ол жаһандық экономиканың дағдарыстан кейінгі қалпына келтірудің қазіргі кезеңінде ерекше өзектілікке ие болып отыр. Білім және

инновациялық экономикаға өтумен байланысты экономикалық өсудің, адамдардың тұрмыс жағдайын, өмір сүру сапасын жоғарылатудың басты факторы ретінде адам факторы басты факторлардың біріне айналады. Білім, кәсіпқойлық, интеллекттің негізінде адами ресурстар жаңа стратегиялық міндеттерді табысты жүзеге асырудың маңызды алғышартын құрайды. Тұрғындардың жұмысбастылық сферасында және қазақстандық еңбек нарығында көптеген дамыған және дамушы елдермен салыстырғанда жаһандық экономиканың дағдарысты жағдайында тұрақты жағдай қалыптасты.

Түркістан облысының мысалында жүргізілген талдау еңбек нарығында әлі де проблемалар бар екенін көрсетті. Мысалы, еңбек нарығында өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың үлесі жоғары болған кезде, бұл белгілі бір қиындықтар туғызады. Бұл азаматтардың осы санатының Әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатыспауына және зейнетақы жинақтарының болмауына байланысты. Сонымен қатар, олардың көпшілігінде тұрақты табыс көзі жоқ. Олар мансаптық өсуге бағытталған емес, сондықтан біліктілікті арттыруға мүдделі емес. Өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың білім деңгейі көп жағдайда нарықтың қазіргі заманғы талаптарына жауап бермейді, бұл олардың Нәтижелі жұмыспен қамтылуын тежейді.

Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылған халық туралы деректерді талдай отырып, экономика құрылымының өзгеруі тұрғысынан оң деп бағалау мүмкін емес. Мысалы, ауыл шаруашылығында соңғы жылдары Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру көрсеткіші төмендеді, сондай-ақ құрылыс, қаржы және сақтандыру қызметінде жұмыспен қамтылғандар саны өткен жылмен салыстырғанда төмендеуде. Өнеркәсіп, мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамсыздандыру және білім беру саласында аз өсім байқалады. Бұл экономикалық жүйенің құрылымында айтарлықтай өзгерістердің жоқтығын көрсетеді, өйткені кейбір салаларда Жұмыспен қамтылған халық санын өсірудің төмендеуі басқаларында оң өзгерістерге әкелмеді. Осылайша, көрсеткіштердің қарқыны құрылымдық емес, экономикадағы циклдік өзгерістермен түсіндіріледі.

Елде еңбек нарығының перспективті өзгеруі тұрғындардың жұмысбастылығының тиімсіз формаларын жеңумен, өнімді жұмысбастылықты жоғарылату мен жұмыс күшінің ұтқырлығымен анықталады. Миграциялық процестерді ұтымды басқару, өзін-өзі жұмыспен қамтыған тұрғындар мен жұмыссыздарды еңбекпен қамтуға ықпал ету тұрғындардың табысын арттырып, кедейлікті қысқартуға ықпал етеді.

Қазақстанның еңбек нарығы саяси, экономикалық және әлеуметтік факторлардың ықпалымен тұрақты түрде дамиды және өзінің дамуында әзірге уақыт талабынан артта қалып отыр. Осының нәтижесінде жұмысбастылық, жұмыссыз азаматтарды әлеуметтік қорғау сферасында көптеген шешілмеген мәселелер жинақталып қалды. Қазақстанның еңбек нарығы өзінің дамымағандығынан әлемнің басқа елдеріндегі осындай нарықтардың қызмет етуінен елеулі ерекшеленеді. Бұған еліміздің қоғамдық және саяси құрылысын өзгерту барысында туындаған қиындықтар келеңсіз ықпал етті. Осы жағдайлардың салдарынан Қазақстанның қазіргі еңбек нарығы бейресми және көлеңкелі жұмысбастылықтың жоғары үлесі, жұмыссыздардың әлсіз әлеуметтік қорғалуы,

мамандығы бойынша жұмыс істемейтін азаматтар үлесінің өсуі сияқты ерекшеліктермен ерекшеленеді.

Еңбек нарығының әлсіз инфрақұрылымы мен кәсібі бойынша экономика салаларының кадрларға қажеттіліктері туралы жеткілікті ақпараттың жоқтығы ҚР білім және ғылым министрлігінің желісі бойынша мамандар дайындауға мемлекеттік тапсырысты бөлу бойынша жүргізілетін шараларының тиімділігін қысқартады. Осыдан көптеген жұмысберушілер тиісті кадрларды таба алмайды, ал елдегі жұмыспен қамтылғандардың 30%-нан астамы мамандығы бойынша жұмыс істемейді, бұл еңбек нарығының жақсы ұйымдастырылмағанын куәландырады.

Қазіргі уақытта халықаралық тәжірибені есепке ала отырып, шаруашылық жүргізудің нарықтық жүйесіне сәйкес келетін еңбек нарығының инфрақұрылымы мен оның қызмет етуінің нормативті-құқықтық ортасын жетілдіру бойынша жүйелі жұмыстар қайтадан басталды. Жоспарланған шараларды жүргізуде жұмыстың болмауы пен жұмысбастылық мәселелерін дұрыс құрылымдау үшін еңбек нарығының жоғарыда аталған және басқа да ерекшеліктерін детальды зерттеуге объективті қажеттілік туындайды. Тек осындай жүйелі жұмыс ғана қорланған мәселелерді кезекті шешуге және біздің қоғамның қазіргі заманғы қажеттіліктеріне жауап беретін еңбек нарығының жаңа моделін қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

- 1 Қазақстан - 2030 Барлық Тұрғындардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs>
- 2 Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. –Litres, 2019. –408 с.

- 3 Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное. –М.: Эксмо, 2007. –960с.
- 4 Маршалл А. Принципы экономической науки. -М.: Прогресс,1993. –Т. 1. – 415 с.
- 5 Кейнс Д.М. Общая теория занятости, процента и денег. Шедевры мировой мысли: в 3 т. –Петрозаводск: Петроком, 1993.–Т. 3. –307 с.
- 6 Филлипс У. Равновесие: концепция с точки зрения ожиданий //Экономическая теория; Под общ.ред. Дж. Итуэлла и др.: Пер. с англ. – 2004.– 283 с.
- 7 Сэй Ж. Б. Катехизис политической экономии, или Краткое учение о составлении, распределении и потреблении богатств в обществе //Б. Сэй.– СПб.: Типогр III отд. собств. ЕИВ Канцелярии,1833.–255с.
- 8 Фридмен М. Количественная теория денег. –М., 1998. –140с.
- 9 Халыққа жұмыс орындарын құру туралы. Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 482-V ҚРЗ-
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000482>. Жүгінген күні: 06.12.2022 ж.
- 10 Байжолова Р. Повышение эффективности государственного регулирования национального рынка труда в условиях глобализации //Актуальні проблеми економіки. –2012. –№. 10. –С. 344-352.
- 11 Feldstein M. S. Specification of the labour input in the aggregate production function //The Review of Economic Studies. –1967. –Т. 34, No 4. –Р. 375-386.
- 12 Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 21 маусымдағы № 105-V Заңы. Жүгінген күні: 04.12.2022 ж.
- 13 Смирнова И. В. Анализ основных теоретических подходов к исследованию рынка труда и занятости //Редакционная коллегия. –2018. –С. 1421.
- 14 Анпилов С. М., Сорочайкин А. Н., Шишкина Е. С. Основные подходы к анализу функционирования современного рынка труда //Основы экономики, управления и права. –2013. –№. 2 (8). –С. 103-110.
- 15 Нурмагамбетов А.М. Рынок труда: правовые проблемы и перспективы- Алматы: ТОО «Баспа», 2014- 263 с.
- 16 Локтюхина Н.В. Государственное регулирование современного рынка труда: учеб.пособие. –М.: Изд-во РЭУ им. Плеханова, 2012. –139 с.
- 17 Золин И. Е. Государственное регулирование рынка труда: мировой опыт и возможность его адаптации в России //Национальные интересы: приоритеты и безопасность. –2014. –№. 8.–С. 55-62.
- 18 Горохова И. В., Никитская Е. Ф., Сорокина Н. Ю. Актуальные вопросы применения зарубежного опыта прогнозирования потребности экономики в квалифицированных кадрах в практике государственного управления в Российской Федерации //Вестник университета. –2018. –№. 6.–С. 21-27.
- 19 Глухова З.В., Стаурский С.С. Региональный рынок труда и формирование механизма социального партнерства: монография. -Омск: Изд-во СибАДИ,2010. -158 с.

- 20 Международная организация труда. Активная политика на рынке труда // <https://www.ilo.org/moscow/dw4sd/themes/active-lm-policies/lang.tu>. Жүгінген күні: 04.12.2022 ж.
- 21 Кармыс Г.С. Основные направления модернизации рынка труда // Актуальные проблемы современной науки: сб. матер. XXXVIII междунар. науч.-практ. конф. / Международный научный центр развития науки и технологий. Харьков–Вена–Берлин–Астана, 2019.–С. 109-112.
- 22 Мемлекет басшысының 2009 жылғы 6 наурыздағы "Дағдарыстан жаңару мен дамуға" атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылға арналған іс-қимыл жоспары (Жол картасы)-<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P090000264>. Жүгінген күні 05.11.2022 ж.
- 23 Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру 2020 жол картасын бекіту туралы Күшін жойған Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 19 маусымдағы № 636 қаулысы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 5 ақпандағы № 42 қаулысымен
- 24 Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті. 2016-2020 жылдардағы "Еліміздегі Жұмыспен қамтылған халық санын өсіру" статистикалық жинағы // <http://stat.gov.kz/edition/publication/collection>. Жүгінген күні 18.12.2022 ж.
- 25 Министерство труда и социальной защиты Республики Казахстан. Новые инициативы на 2019 год по цифровизации социально-трудовой сферы // <https://www.enbek.gov.kz/ru/node/362071>. Жүгінген күні 16.12.2022 ж.
- 26 Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. Демографическая статистика // <https://stat.gov.kz/official/industry61/statistic/6>. 18.12.2022 ж.
- 27 BTSEducation. Атлас новых профессий и компетенций Казахстана // <https://bts-education.kz/tpost/g5vdsd5bfl-okolo-tisyachi-otraslevih-ekspertov-prin>. Жүгінген күні 11.12.2022 ж.
- 28 Рынок труда Республики Казахстан на фоне пандемии covid-19. АО «Центр развития трудовых ресурсов»/Серия «Аналитические обзоры». - Нур-Султан, июнь 2020 - <https://iac.enbek.kz/ru/node/930>. 05.10.2022 ж.
- 29 Сельское хозяйство - основной драйвер Туркестанской области - https://tengrinews.kz/kazakhstan_news. Жүгінген күні 13.11.2022 ж.
- 30 Кашепов А.В. Рынок труда: равновесие спроса и предложения, структурные особенности // Занятость и рынок труда: новые реалии, национальные приоритеты, перспективы. -М., 1998. –С. 22–29.
- 31 Рынок труда как фактор устойчивого развития региона/ под ред. Г.А. Резник. –Пенза: ПГУАС, 2004. –171 с.
- 32 «Серпін – 2050» мемлекеттік бағдарламасы <https://www.ektu.kz/enrollee/admission/serpin/serpin.aspx?lang=kz> Жүгінген күні 12.12.2022 ж.
- 33 **Жусупова** А. Государственная программа переселения «Юг-Север»: востребованность и успешность -

<https://ekonomist.kz/zhussupova/programmapereseleniya-yug-gosprogramma-sever/> Жүгінген күні 13.12.2022 ж.

- 34 Отчет «Анализ положения в области народонаселения Республики Казахстан». МНЭ РК, Комитет по статистике - ЮНФПА в Казахстане 2019-
<https://kazakhstan.unfpa.org/sites/default/files/pub>